БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

№ 16 (4806). 1961 ч. январь 19, чеверг. | Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1961 чылдың январь 17-де СЭКП Төп Комитединиң Пленуму хүн чурумунуң ийиги айтырыын —1960 чылда чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле күрүне планының болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында база көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглерниң дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн уламчылаан.

Эртенги хуралга санал берген эштер болза: А. И. Гаевой (Украинаның компартиязының Днепропетровск обкомунуң секретары), Н. Ф. Мануковский (Воронеж областың Киров аттыг колхозунуң трактор бригадазының бригадири), Е. В. Блажевский (Одесса областың Горький аттыг колхозунуң звено удуртукчузу), С. Н. Фак (Орёл областың «Ленинчи тук» колхозунуң даргазы).

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев Пленумга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

Партияның Орёл обкомунуң секретары эш **Н. Ф. Игнатов** санал берген.

Мал ажылының хөгжүлдезинде хожудаашкыны, колхозтарның кадрларын таарыштыр тургузуп, кижизидер ажылда четпестери дээш, кукурузаны өстүрерин шын өвес көрүп турары дээш Орёл областы СЭКП Төп Комитединиң 1959 чылдың декабрьда болган Пленумунга шыңгыы шүгүмүүлээнин эш Игнатов чугаалаан. Районнарның, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртур кадрларын шилип алыр база таарыштыр тургузар талазы-биле ажылды областың партия организациязы элээн экижиткен. Областың районнарында партия болгаш совет органнарның удуртур ажылдакчыларының хөй нуруузу ам дээди база дооспаан дээди эртемниг болуп турар. Партия, совет активинден болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринден дуржулгалыг чүс ажыг организакчы эштерни колхозтарның даргаларынга, совхозтарның директорларынга депшиткен. Бригадирлерниң болгаш мал фермаларының эргелекчилерининг составы экижээн. Доктаамал ажылдаары-биле чеди мун комсомолчулар мал ажылында барган.

Ниитиниң малынга быжыг чемсуурну тургузар талазы-биле ап чоруткан хемчеглер дугайын эш Игнатов база чугаалаан. 1960 чылда колхозтар болгаш совхозтар кукурузаның тарылга шөлүн 162 мун гектар чедирген. Кукурузаны өстүрер ажылды механизастаттынган мун ажыг звенолар чорудуп турар деп оратор медеглээн. Кукурузаның бедик дужудун элээн хөй ажыл-агыйлар чедип алган. Дмитровск районда С. Н. Фактың удуртканы «Ленинчи тук» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери 500 га шөлге тараан кукурузаның гектар бүрүзүнден 685 центнер ногаан массаны өстүрүп алганнар. Инек чемгерери-биле эрткен чылын областың колхозтары болгаш совхозтары 15 мун тонна хире кукуруза силозун салганнар. Чаңгыс чыл дургузунда инек бүрүзүнден сүт саалдазы 1959 чылдазы-биле деңнээрге 100 килограмм хөй болган.

Мурнакчыларның чедиишкиннерин чугаалавышаан, эш Игнатовтуң медеглээни болза, мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле ажыглаарын хандырынче, кадрларны өредиринче болгаш колхоз бала совхоз бүдүрүлгезиниң улам ыңай кадырлүүшкүнүн чедип алырынче угланган бүгү-ле хемчеглерни областың партия организациязы ап чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агыйның курлавырларын ажыглаар талазы-биле боттандырып турар хемчеглер дугайын эш Игнатов чугаалавышаан, органиктиг чемишчидилгелерни чүдүрер болгаш хову шөлдерге сөөртүп чедирер ажылга ажыглаар машиналарны бүдүрерин көвүдедир дугайында, минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин улам дээре организастаар дугайында айтырыгны тургускан.

1961 чылда—чеди чылдың үшкү чылында — чер болгаш мал ажылының продукцуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле хемчеглерни областың ажылчы чоннары ажылдап кылып турар, деп оратор чугаалаан. Бүгү ажыл-агыйлар күрүнеге 51 мун тонна эшти, 178 мун тонна сүттү, 36 мун чуурганы садар.

1961 чылда үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның улам ыңайгы көдүрлүүшкүнүн хандырарында, бистин Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улам быжыглаарында төлептиг салыышкынын кииреп дээш Орёл областың партия организациязы болгаш ажылчы чоннары бүгү күжүн бээрлер, деп эш Игнатов чугаалаан.

Краснодарның төлээлериниң чугаазын Пленумнуң хуралын даргалаан Д. С. Полянский номчаан:

«ПАРТИЯНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ БИРГИ СЕКРЕТАРЫ ЭШ Н. С. ХРУЩЕВКА».

350 мун гектар шөлдүн га бүрүзүнден кукурузаның бышкан 60 центнер дужудун алыр болгаш күрүнеге 150 миллион пуд тараанны салар дугайында Силерниң сүменерни Төп Комитеттиң Пленумунда Краснодар крайның төлээлери кичээнгейлиг өөренип көргеш, ол сүмени болгаш саналды иэии-биле чүүлдүгүүнүп, деткип тур, Никита Сергеевич. **(Адыш часкаашкыны).**

Ол улуг болгаш хүндүлүг сорулганы күүседир дээш крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бүгү-ле хемчеглерни ап чорудар.

Совет Эвилелиниң өске областарынче чорудары-биле крайның колхозтары болгаш совхозтары кукурузаның үрезинин 50 мун гектар шөлге тарын өстүрер. Үрезин алыры-биле шупту 400 мун гектар шөлге кукурузаны тарыыр.

Кукурузаны тарып өстүрер талазы-биле механизастаттынган звеноларны амыы уеде крайның колхозтарында болгаш совхозтарында тургузуп, дээре шөлдерни кукуруза тарыырына шилип, үрезиннерни чаңгыс аай кылдыр дүүлештирип, чемишчидилгелерни шөлдерге сөөртүп, техниканы белеткеп турар.

Гектар бүрүзүнден кукурузаның 100 болгаш 160 центнер бышкан тараа дужудун алыр дээш демиселжип кириптеринге белен чүс-чүс, мун-мун звенолар крайга тыптып келир болгаш кукурузаның бедик дужудун чедип алгаш, бүгү чуртка сурагжаан мастер эш Е. А. Долинюкту социалистиг чарышка олар кыйгыра бээр дээрзинге бүзүреп турар бис. Бистиң крайывыска келиринерни бүгү кубаньчыларның өмүнээзинден Силерни чалап тур бис.

Төлээлёрнин дааскаан ёзугаар— партияның Краснодар крайкомунуң секретары **Воробьев. (Адыш часкаашкыны).**

Н. С. Хрущев. Сонгу Кавказтың крайларының, автономнуг республикаларының болгаш областарының төлээлекчилеринге санал киирер бодай-дыр мен. Бир өвес крайлар, республикалар болгаш областар Кубань крайы ышкаш ол хире кукуруза тараазын өстүрерин хүлээнир болза (ында база-ла ындыг эки байдалдар бар-ла болгай), гектар бүрүзүнден кукурузаның барык 60 центнер бышкан тараа дужудун ажаап алыр болза, Ставрополь край (оон барыын талакы кезээ)—60 центнерни, а крайның чөөн талакы кандаачал куржаанга—40, харын-даа 30 центнерни, Ростов область—40 центнерни ажаап алыр болза, ол дээрге кончуг-ла мактанчыг болур ийик. Бо дугайын өөренип көөрү-биле силерге чугаалап тур бис, эштер. Крайларын, областарын болгаш автономнуг республикаларның төлээлекчилери бо дугайын бодап көрүнер, а дараазында Ростовка силернин-биле ужуражып, бо айтырыгнын талазыбиле санал-оналдарын солчуушкунун аңаа үзе кылыр бис. Чугаалаар чүвенер бар болза, маңаа база чугаалап болур силер, ынчаарга бир өвес ыыт чок олуруптар болзувусса—чөпшээрешпейн турарывыс ол, азы адыш часкаар болзувусса—деткээнивис ол болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Курган областың «Ленинниң чаргыдары» колхозунуң хову ажылдакчызы **Т. С. Мальцевке** сөс берген. Ол бодунуң саналынга өң үнелиг аъш-чем культуразы—чазын тарыыр кызыл-тасты аажок улуг шөлдерге өстүрүп турар Барыын Сибирьниң болгаш Урал ындының чер ажылының өң чугула айтырыгларын чугаалаан.

Ийи чыл улаштыр Барыын Сибирьге болгаш Урал ындынга чамдык тараалар күсүү доңат дүжеринге чедир четчир бышпайн баргылаан болгай. Өске талазында, маңаа бок-үнүштер, колдуунда тараа баштыг бок-үнүш болгаш сүтсүг чашпан дужуттерни былаап үне бээрлер. Тараа эрте бышсын дээш ону эрте чашса чогуур дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир болгу дег. Ынчалза-даа тараалларга тараа баштыг бок-үнүш чок болзун дээш тараанны эрте чажары харын айыылдыг, кажан бок-үнүштер өлөөн үнүп келирге, оларны тараанны чажарының мурнунда чок кылып болур апаргыже тарылганы маназы чугула дээрзи база-ла билдингир деп ол чугаалаан.

Тарылгаларның хуусааларын болгаш кызыл-тастың орай азы эрте быжар сорттарын шилип ап турган уеде. Барыын Сибирьге болгаш Урал ындынга чайның баштайгы чартыында өл-шык чегей, кандаашкын болганчок-ла таваржыр апаар ындыг чугула факторну бодаза чогуур. Ынчаарга июльда чаашкын көвүдей бээр. Ындыг байдалда кызыл-тастың орай быжар сорттарын эрте тараандаа болзажок, июльдуң чаашкыннары кандыг-бир хирези-биле оларга ажыктыг бооп болур, ынчаарга эрте быжар сорттарга ол ажык бербейн баар. Олар чаашкыннар мурнунда баш тырттып, кандаашкынның үезинде боттарының өзүлдезин доозар болгай деп оратор оон ыңай демдеглээн.

Тараалар июньнуң кандаашкынынга таварышпайн, июльдуң чаашкыннарын ажыглап четтиксин дээш бодувустуң колхозувуска тараанны эрте чашпайн турар бис. Өлөөн орай тарыырга бок-үнүштерни узуткаар арганы бээр деп эш Мальцев чугаалаан.

Колхоз кызыл-тастың ийи сортун —орай быжарын 25 хуу, эрте быжарын 75 хуу кылдыр ыяавыла тарын турар. Тараа баштыг бок-үнүштер тодаргай-ла көзүлбейн турар учаастоктарга орай быжар сортту майның ийиги он хонуунда тарыыр. Эрте быжар сорттарның тарылгазын майның үшкү он хонуунда чорудар, ынчан бок-үнүштер үнүп келирге, оларны тарылга мурнунда узуткап кааптар. Бо үнүштер-биле демиселди чыл бүрү бүгү тарыыр черлерниң бештин бир кезиин өөлеп турар чайын аңдарган арыг черлерге база чорудуп турар.

Тарылгаларның хуусааларын бодувус таарыштыр көрүп, черни ажылдап кылырын болувустун аргавыс-биле чорудуп турган сөөлгү 12 чылларның дургузунда үргүлүү дагынап турар кандаашкыннар тураажок, бисте чазын тарыыр кызылтастың гектардан ортумак дужуду 20 центнер болган. Эрткен чылын 21 центнерни алган бис деп алдарлыг колхозчу эртемден чугаалаан.

Бүгү Курган область чеди чылдың баштайгы ийи чылдарында бистиң методувусту хову ажылынга калбаа-биле ажыглаан болгаш багай өвес түннелдерни чедип алган. Эрткен чылын обласка тараа культураларының ортумак дужуду 15 центнер болган. Область күрүнеге тараа садар социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседкен, ийи чылдың дургузунда 166 миллион пуд тараанны, оон иштинде пландан ажыр 46 миллион пудту дужааган.

Мен бодаарымга, Уралдың, Сибирьниң болгаш Казахстанның тараажыларынга бир түүлдүн талазыбиле шыңгыы дузалаар—оларны ол районнарның онзагай байдалынга таарышкан ажаап алышкын техниказы-биле эки хандырар херек. Ол районнарны күүлүг курдалыга агрегаттары-биле хандырза чогуур, ол дээрге ажаап алышкынның болгаш тараа дужаалдазының хуусааларын кызырар арганы хандырар. Хөрзүнү ажылдап кылыр чепсектерни, а ол ышкаш бобы культураларны ажаап алырынга, саван бөлериинге херек машиналарны хөйүбиле үндүрери база эргежок чугула деп эш Мальцев чугаалаан.

Чер ажылын шын чорудары дээш, черниң үнүш дужуттуу дээш тускай эртемниглернин, ылаңгыя агрономнарның бедик харыысалгазын оратор онзалап демдеглээн. Меңээ колхозчулар бодунун черин идегеп кааннар, ынчаарга ынакшылдыг хөрөөмге бүгү күштеримни бербишаан, ол идегелди үнелеп турар мен деп ол чугаалаан.

Никита Сергеевич Хрущевтуң партия райкомунуң бирги секретарынга ажылдап турганы Марьинск районнуң хөй-хөй коммунистери болгаш партия кежигүнү өвес ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның Пленуму болурунун мурнуу чарыында райкомга кээп турганнар деп Сталинск области партиянын Марьинск райкомунуң секретары эш **З. Н. Глухов** чугаалаан.

Н. С. Хрущев. Ынчан чүгле чаңгыс секретарь турган. Бирги болгаш ийиги секретарлар чок турган болгай. **(Залда шимээргэшкин).**

З. Н. Глухов. Дөмей-ле бирги секретарь.

Чаагай кадыкшылдын, хөй-хөй чылдарда чурттаганың өң дээре күзөшкиннерин, тайбыңны камгалаар талазы-биле канчаар-даа ажаок улуг ажылы дээш өөрүп четтириишкинин Никита Сергеевичиге дамчыдарын районнуң ажылчы чону оон дилээнин оратор дыннаткан.

Эрткен чылын Марьинск районга, Украинаның өске районнарынга ышкаш, агаар-бойдустуң таарымчалыг өвес байдалдары-биле холбашкан бергелер ажылга тургустунган турган. Ынчалза-даа район чыл санында агротехниканың негелделерин шыңгыы сагып турган, туруштуг бедик дужуттерни ап турар. Ол чорук мал ажылын хөгжүдерин болгаш мал ажылының продукциязын күрүнеге садарын көвүдедир арганы берип турар деп эш Глухов уламчылаан.

Районнуң колхозтары эрткен чылын көдээ ажыл-агыйның чүс гектар ажыглалдыг черинге онааштыр дириг дериз-биле 40 центнер эштти болгаш 196 центнер сүттү күрүнеге саткан. Оон-биле кады, малдың баш саны өзүп турар. Чеди чылдың үш кү чылында районга тараа культураларының гектар санындан 25—26 центнер, үш мун гектар шөлге кукурузаның гектар санындан 50 центнер дужутту алырын бодап турар деп оратор уламчылаан.

Н. С. Хрущев. Ындыг дужутту апкан өвес силер бе?

З. Н. Глухов. Алган бис.

Н. С. Хрущев. Ынчаарга ам чүүден көргүп турар силер?

З. Н. Глухов. Ындыг дужутту алган бис, ынчангаш биске коргунчуг өвес.

Н. С. Хрущев. Украинаның кайы району-биле чарыштыг силер?

З. Н. Глухов. Кожавыс Авдеевский район-биле.

Оон ыңай эш Глухов колхоз бүдүрүлгезиниң удуртур кадрларын болгаш ылаңгыя аныяк тускай эртемниглерни шилиир, депшидер болгаш кижизидер талазы-биле партия райкомунуң чорудуп турар ажылының дугайын Пленумнуң киржикчиленинге чугаалаан. Ынчаарга тускай эртемниг болгаш бүдүрүлгенин организакчызы кылдыр депшидип турар ажылдакчының чүгле бар дипломнарын өвес, харын хууда шынарын база өөренип көрүп турар деп ол демдеглээн.

Н. С. Хрущев. Эш Глухов, а силерде ам тарымал тоорук кандыг бооп турарыл? Ярошенко өлү бержикпе?

З. Н. Глухов. Ол 1959 чылда өлген. Эрткен чылын биске дужут болгай—гектар санындан 14 центнер алдынган, а 1959 чылда 22—23 центнерни алган бис. 1961 чылда ындыг дужутту алырывысты аазап тур мен.

Н. С. Хрущев. Ол өки-дир.

Колхозтарның назы болгаш ажыл дужулгазының талазы-биле элээн хөй аныяк даргаларының ажыл-чорудулгазын тодаратпышаан, эш Глухов болза колхозтарга улуг күзел-биле барган аныяк ажылдакчыларга райкомнуң болгаш чер-черниң партия организацияларының дузазы кайы хире чугула болуруун тодаргай чижеттерге бүзүредип көргүскен.

Бисте ам-даа хөй четпестер бар. Оларны узуткаар дээш хемчеглерни алыр бис деп эш Глухов чугаалаан. Чеди чылдың планын хуусаа бетинде күүседир болгаш чонга көдээ ажылагай продуктуларының элбекшилин өң түрген тургузар дээш демиселчилерниң мурнуку одуругларынга марьинчилер моон сонгаар-даа чоруур деп ол бүзүреткен.

Латвия ССР-ниң «Катениеки» совхозунуң алдарлыг хаван ажаакчызы **А. П. Бартулистиң** хайныышкынынын чугаазы Пленумга чангыланып үнген. Бистиң Коммунистиг партиязыстың ТК-ның Пленумунуң ажылынга ийи удаа киржир улуг аасчежик меңээ таварышкан. Мурнунда мен—хөлечик, аът чок тараачын чораан мен. Буржуазтыг Латвияның кулактарының ховуларынга болгаш мал кажааларының иштинге бичимден-не ооргамны бүгүйтүп чордум. Дайын чылдарында фашистиг хоруудал лагерьлерин көрүп эртирдим. Ам мээн чүрөөмни долган бүгү чүүлдерни шуптузун илередип чугаалаары меңээ берге. ТК-ның эрткен Пленумунга партия кежигүнү өвес турдум, а ам—улуг ленинчи Коммунистиг партияның кежигүнүнге кандидат мен деп, ол чугаалаан.

Үш мун хаванны семиртир дугайты аазалашкынымны чыл бурунгаар бо-ла залдан берген кижи мен. Ол сөзүмнү өлөөр деп быжыг идегелбиле Москвадан өөп чанган мен. Чуртка улам-на хөй хаван өөдин бөөр дээш, аргаларны канчаан дээре ажыглаарын кады ажылдап турар эш-өөрүм, тускай эртемниглер меңээ сүмелеп бергеннер. Хамыктыг мурнунда хаван кажаазын алгыдары чугула турган. Ол ажыл акшаның болгаш материалдарның онза улуг чарыгдалдары чокка кылдынган. Мурнунда 300 хаван турган кажаада ам 1500-тен 1800 чедир баш хаванны тургузуп турар бис деп, эш Бартулис уламчылаан.

Ынчалза-даа ажыл-агыйызыска таарымча чок байдал таварышкын. Халдавырлыг аарыгдан хаван ооллары аарып эгелээн. Ол айыыл совхозтуң бүгү коллективиниң күжениишкинин үре-түннел чок болдурар хире сагындырып турган. Пленумдан өөн чана берген үемде биске улус хөйүбиле кээп, чаңгыс кижи ийи муң хаванны семирткен чорукту өлдеп кайгамчык чүүл кылдыр бодап, сонуургап турганнар. Ол халдавырлыг аарыг экскурсиялап чораан кижилер дамчып чыпшынганы-даа магат чок деп, оратор чугаалаан.

Н. С. Хрущев. Силер шын чугаладыңар.

Чазын хаван ооллап эгелээн үеде халдавырлыг аарыгдан олар хөйүбиле аарып, когарал таваржырынын айыылы өскүп болур турган. Ынчан төрүүр хаваннарны лагерьлерге үндүрүштерге, олар анаа ооллаан. Ажык агаарга аныяк хаваннар кадык, быжыг кылдыр өзүп тургулаан деп, эш Бартулис чугаалаан.

Хаваннарын лагерьже ол болу база үндүрген. Чаа байдалдар-биле баштайгы үеде улуг ажылды кылыры негеттинген. Ынчалза-даа ол бодунуң сөзүн өөлеп, күрүнеге 2500 центнер ниити деңзилиг 3 мундан хөй хаванны дужаагаш, ол дугайын Н. С. Хрущевка бижип киирген.

— Никита Сергеевичиниң харыызы совхозка удатпайн чедип кээрге —аажок улуу-биле өөрүп байырладывыс! Ол харыы мени болгаш мээң эш-өөрүмнү улам-на улуу-биле чалгынандырган. Никита Сергеевичиниң харыызы бүгү коллективти хайныктырган, ховуларга болгаш фермаларга улам-на эки ажылдаар изиг күзел өөскээн турган. Эш-өөрүмнүң изиг деткимчези-биле чеди чылдың үшкү чылында 4500 центнер ниити деңзилиг 5 мундан эвээш өвес хаванны семиртирин хүлээнген мен деп, эш Бартулис дыннаткан.

Хаванны улуг бөлүк-бөлүү-биле тускайлаашкын чокка ажаарынын артык ажыктыынын дугайын чаартыкчы чугаалаан. Центнер хаван өөдин бүдүреринге ол 2,7 кижи-шак чарыгдаан. Семиртилгениң сөөлгү чадазының үезинде оон күш-ажылының бүдүрүкчүлүү ондан хөй катап улгаткан.

СЭКП Башкир обкомунуң секретары **З. Н. Нуриевке** сөс берген. Алдынган хүлээлгелерни күүсетпишаан, Башкир АССР-ниң колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылын күрүнеге 78,8 миллион пуд тараанны, оон иштинде пландан ажыр 8,6 миллион пудту саткан. Чеди чылдың ийи чылдарының иштинде планда көрдүнгени ёзугаар 140 миллион пудтуң орнунга 156 миллион пуд тараанны күрүнеге саткан. Чигир свёклазы болгаш үс үнер культуралар белеткээриниң планнары ажыр күүсеттингилээн.

Мал ажылының продукцияларын белеткээринин чыл - онаалдалары ажыр күүсеттинген. 1960 чылда республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында мыйыстыг бода малдың баш саны 136 мун башка немешкен, азы 22 хуу өскен, оон иштинде инек—28,7 мун башка, азы 13 хуу, хаван 200 мун башка, азы 33 хуу, хөй 49 мун башка өскен.

Башкириянын көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың планын күрүнеге эш садарының талазы-биле дөрт чылда, сүт болгаш чуурга белеткээриниин—беш чылда, дүк белеткээриниң—алды чылда күүседир дээш демиселжип турарлар деп, ол чугаалаан.

Республикада көдээ ажыл-агый культураларының дужуду болгаш мал ажылының продуктулуу ам-даа чавыс, чер болгаш мал ажылының продуктуларының бот-үнези улуг болуп турарын эш Нуриев демдеглээн. Партия организациязы ол четпестерин өң дурген чайладырынче хемчеглерни ап турар.

Амгы уеде көдээнин ажыл-ишчилери чер ажылының культуразын бедиринче кичээнгейин угландырып турарын оратор оон ыңай чугаалаан. Көдээ ажыл-агый культураларының дужудун улам ыңай бедиринче угланган комплексилиг хемчеглерниң иштинде кол черни органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер эллээр ужурлуг. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары хөрүн кырынче ам төп турары 5 миллион тоннаның орнунга 8—9 миллион тонна өдекти чыл бүрүде төп шыдаар болгаш тиккен турар, шөлдерже бир миллион тонна чедир торфту үндүрген турар ужурлуг. Техниканың чедишпейн турарындан торфту чемишчидилгере ажыглаары саадалдыг болуп турарын эш Нуриев демдеглээн. Бо талазы-биле Башкириянын хереглелин өөренип көргеш, анда эргежок чугула машиналарны үндүрүп бээрин ол дилээн.

Малдың баш санын өстүрүп, мал ажылының продуктулуун бедиринге сагыш-салыышкынын илереттпишаан, Башкириянын партия организациязы мал чемнериниң базазын быжыглаары, мал кажааларының тудугларын калбартыры, фермаларга хөй күш хереглеттинер ажылдарны механизастаары дээш демиселжип турар. Колхозтар болгаш совхозтар бо чылын болгаш дараазындагы чылларда кукуруза тарылгазын улгаттырары-биле чергелештир бобы культураларны болгаш чигир свёклазын хөйү-биле тарыырын, сиген шөлдерин, одарларны экижидерин төлевилеп турар.

Иштики курлавырларны мобилизаставышаан, колхозчулар эки түннелдерни канчаан чедип ап турарыл дээр дугайты Чөөн-Казахстан областың Ленин аттыг колхозунуң даргазы **Б. Китапбаев** чугаалаан. 1960 чылда чазын соок, чайын болгаш күзүн частыг турган байдалдарда олар сес муң гектар шөлдүн га бүрүзүнден 18,2 центнер тараанны ажаап алган. Күрүнеге пландан ажыр 27 муң центнер тараанны саткан. Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеннер.

Тараа ажылын хөгжүдер талазыбиле чедиишкиннер мал ажылын көдүрерин чедип алырын хандырган. Бир өвес колхоз дөрт чыл бурунгаар мал ажылының продукциязындан бүгү акша орулгаларының дөрттүн бир кезээ хирезин ап турган болза, эрткен чылын—чартык кезиин алган. Колхозтун ниити коданында 3800 баш мыйыстыг бода мал, 13 мун хой, 1200 чылгы мал саналтынып турар. Колхозчулар кукурузаның ажаок улуг рольдуун чопуур үезинде, ёзулуг үнелеп көргениниң үстүнде чедиишкиннер чедип алдынган. Бир өвес биске кукуруза чок турган чүве болза, мал ажылын канчап чорудар, канчап хөгжүдер турган ийик бис, онуң-биле билип шыдавас мен. Ам ол культураның тарылгазы 1100 гектар болуп турар. Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда сүтбыштак чемниг мочак баштары-биле катай кукурузаның ногаан массазын гадан ортумаа-биле 500—600 центнерни ажаап ап келген бис деп, эш Китапбаев медеглээн.

Эрткен чылын Казахстанга кыш кадыг-ширинин болуп эрткен. Ындыг болза-даа колхоз чүгле бодунуң бүгү малын менди камгалап алган өвес, харын ийи муң баш малды чемгерер кылдыр кожазы артельдерге база дузалаан.

Колхозтарга дуза көргүзер талазыбиле партия болгаш чазактың үндүрген саналын бистер улуг өөрүшкүүбиле өткүп алган бис. Оон түннелинде бистиң колхоз бодунун эргезинде ийи миллион чыгам немелде акша-хөрөнгилиг болур. Артель ону культура албан черлерин тударынга ажыглаар. Ылаңгыя колхозка чаңгыс аай хевирлиг школаны тудары төлевилеттинген деп эш Китапбаев уламчылаан.

Н. С. Хрущев. Школа тудар дугайында шиитпирни хүлээп алган силер бе?

Б. Китапбаев. Ийе.

Н. С. Хрущев. Эки-дир, школа чугула херектиг.

Партияның ам болур XXII съездинге алдар кылдыр колхоз кандыг хүлээлгелерни алган дугайын оратор дыннаткан. Бүгү шөлдүн га бүрүзүнден 120 пуд тараанны ажаап алыры, чеди чылдың үшкү чылында күрүнеге 15 мун центнер сүттү садары, саар инектериниң санын бир чыл дургузунда 400 башты немей көвүдедири шиитпирлеттинген.

Пленумга чалап кедиргени дээш СЭКП Төп Комитединге чүрөөнин ханызындан өөрүп четтиргенин эш Китапбаев илергейлээн. Колхозчу тургузугну улам ыңай чечектедирер дугайында могаг-шылаг чок сагыш-салыышкын дээш СЭКП ТК-ның Президиумунга, Никита Сергеевич Силерге улуу-биле өөрүп четтирдим деп, ол чугаалаан.

Н. С. Хрущев. Силерге база өөрүп четтирдивис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Ташкент области Киров аттыг колхозтуң бригадири, хөвеч ажаар машинаның башкарыкчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Турсуной Ахунова** кайгамчык эки санал берген.

Меңээ болгаш бистиң бригаданың кежигүннерине чедиишкиннерлиг болганывыс дээш Никита Сергеевич Хрущевтуң байыр чедирген чагаазы бистиң колхозка келген чүве дээ ол чугаалаан. Төп Комитетке база Силерниң бодунарга, улуг кичээнгейлиннер дээш өөрүп четтирдивис, хүндүлүг Никита Сергеевич,—деп уламчылап чугаалаан.

Эш Ахунова эрткен чылын ол бригаданың мурнундан хөвеңниң бедик дужудун алырын болгаш машина-биле 250 тонна хөвеннин ажаап алырын даазан турганын чугаалаан. Бистиң бригадавыс 100 гектар бүрүзүнден-не 42 тонна чиг-хөвеңни алганын айыткларын чөпшээренер деп сураглыг хөвеңни чугаазын уламчылаан. Күрүнеге 420 тонна хөвең саттынган болгаш оон иштинде 408 тонназы машина-биле алдынган.

Оон ыңай, ол бодуу 322 тонна хөвенни машина-биле ажаап алганын чугаалаан. Ол хөвең ажаар машинага бодунун ашаан база дунмазын өөреткеш, оларны башкарыкчы-механиктер кылып каан.

Турсуной Ахунова хову ажылынга комплексилиг механизацияның улуг рольдуун онзалап демдеглээн. Оон бригадазында чиг-хөвеңниң бир центнерде бот-үнези 9 рубль 70 көпеек болган, а чарыгдалар 2 катап, 3 күш-хүнү чедир кызырылган.

Бис чедиишкиннерге оожургаавайн, хөвеңниң дужудун бедидери дээш комплексилиг механизацияны ам-даа калбаа-биле ажыглаарын чугаалаан. Түннелинде эш Ахунова Пленумга чалап келгени дээш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, эш Хрущевка чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин чугаалаан. Бо өөрүшкүнүң сөстерин чүгле бодумнуң өмүнээзинден өвес, Үзбекистанның хөвең ажаар машинада ажылдап турар болгаш ам ажылдаар аппар бүгү хереөженнериниң өмүнээзинден чугаалап тур мен дээн.

Оон бригадазы чаа хүлээлгени—100 гектар бүрүзүнден-не 50 центнер хөвенни өстүрерин хүлээнгенин Пленумга медеглээн. Эш Ахунова боду 350 тонна хөвенни машинабиле ажаап алырын хүлээнген.

Партияның Кабардин-Балкар обкомунуң секретары эш **Т. К. Мальбахов** бодунуң саналын Кавказка кукуруза өстүреринге хамаарыштырган. Кавказка кукурузаның дужудун гектардан 60 центнерни алыры дээрге ылап болдунар чүүл-дүр деп ол чугаалаан. Ол культура Кавказка чүс чыл мурнунда-ла билдингир турганын, оон бедик шынарлыын көргеш, кабардиннер кукурузаны «Нартук» азы маадыр үрезин деп адап турганнар, ынчалзажок хөй он-он чылдарда оон дужуду гектардан 20 центнерден ашпас турган. Ол куду дужуттуг болур чорук 1958 чылда гектардан 43 центнер дужутту алганы-биле аштынган. 1960 чылда гектар бүрүзүнден-не 40 центнер дужут алдынган.

Обком секретары Лескенск районнуң Ленин аттыг колхозунуң даргазы Камбулат Кишуевич Тарчоковтуң ажылын Пленумга чугаалаан. Ол кижи Кабардага кукурузаны өстүрерин өөреткен. Оон баштап турары колхоз 1958 чылда 1100 гектар кукурузаның гектар бүрүзүнден-не 80 центнер үрезинни алган. Ол 1959 чылда баштайгы түннелин база катап чедип алган, күрүнеге 3 мун тонна кукуруза үрезинин берген. Декабрь Пленумунга эш Полянскийниң илеткелинге ол саннар адаттынган турган чүве, солун ажылдакчылары анаа шынныкпаан-на боорлар, 1100 гектарның га бүрүзүнден-не 80 центнер дээн чүвени 100 гектар деп бижөөннер болгай деп эш Мальбахов чугаалаан.

Н. С. Хрущев. Олар чигаиникчилер ышкажыл, чигаиникчилер-аан.

Эш Тарчоков бодунун ажылын чеди-ле центнерден эгелээн кижи деп оратор уламчылаан. Кажан ол 7 центнерни 80 центнер кылдыр хуулдурупканда, малдың баш саны, оон продуктулуу, көдээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүреринин болгаш белеткээринин хемчээли база оон-биле дериг улгадын келген.

Н. С. Хрущев. Эдиг киирерин чөпшээреп көрүнер. Маадырлар шаннаар Сыдысты албаан-даа болза, эш Тарчоков Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ышкажыл. **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Т. К. Мальбахов. Мынчаарга, келир үенин Социалистиг Күш-ажылдың Маадырынын удурткан колхозу амдаа улуг-улуг чедиишкиннерлиг болур деп чугаалаарын өөпшээреп көрүнер.

Н. С. Хрущев. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп атты чүгле тыпсын бээри арткан эш Тарчоков келир үенин өвес, ёзулуг Маадырдыр деп бодап тур мен, эштер мени деткиир боор. **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Т. К. Мальбахов. Кончуг эки-дир, Никита Сергеевич.

Эш Мальбахов Кабардино-Балкарияны чурттуң кукуруза үрезини алыр чери болдурар дээш коммунистерниң бүгү чон-биле кады боттандырып чорудар планнарының дугайын база Пленумга чугаалаан.

Республика кукурузаның ачызыбиле 1953 чылдан бээр мыйыстыг бода малдың болгаш күштүң баш санын 2 катап, хаваннының 7 катап, мал ажылының продуктуларын белеткээрин ийи-үш катап улгаттырар аргалыг болганын оратор бүзүредип чугаалаан.

Оон ыңай, эш Мальбахов кукуруза өстүреринге шаптык бооп турар чамдык четпестерге база доктааган. Белеткел органнары кукурузаның чүгле үрезинин төлеп берген, оон сыптарын будап кааптар чорукту буруу шапкан. Ол күрүнеге кирбейн барып турар. Ындыг турбуже, кукуруза сывы малга чем-даа болур, оттулар чүүл-даа болур. Ийи тонна кукуруза сывындан алыр спирт бир тонна кызыл-тас далганындан алыр спиртке деңнежир. Оратор оон ыңай кукурузаны хүлээп алырында болгаш белеткел черлеринге өртээн доктаадырда болгулап турар эргижиреэн дүрүмнериниң дугайын, ол чорук боттүнезин улгаттырган, кукурузаның бедик дужудун ап турар колхозтарны ажыктыг өвес байдалга чедире бээр чоруктарның дугайын база чугаалаан.

* * *

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга хүн айтырыының ийиги айтырыының талазы-биле илеткелдерни чугаалажып көөрү январь 16-да үргүлчүлээн.

СЭКП-ниң Горький обкомунуң бирги секретары эш **Л. Н. Ефремовна** сөс берген. Чеди чыл планының баштайгы ийи чылдарының дургузунда областың колхозтарына болгаш совхозтарына эт бүдүрери бүдүн чартык

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

(Төнчүзү. Згези 1-ги арында).

рар-дыр силер. Өзүлде бар, черле алаан өзүлде бар, ынчалзажок чүгле дүжүметсиг кижилер тамчыктыг ийик амыдыралдыг болур дээш анла ооҗурган болур. Дүжүметсиг кижилер мынчаар бодап болуурлар: чонун хереглелин хандырарынга көдээ ажыл-агый продуктулары бисте ам-даа чедишпес чүве болза, ажыл төлевирининг өзүлдезин күш-биле саалдыр херек. Ол дээрге, бистин орүүвүс эвес-тир, ол оруктап чорбас бис. Ол дээрге, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедирингe бар аргаларын ажыглаарын болгаш күженишкиннерни кылырын күзевейн турар дүжүметсиг кижилерниң орүү-дур. (Адыш часкаашкыны).

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң деннели Горький областа ам-даа чавыс болуп артыпаан турарын эш Ефремов чугаалаан. Көдээ ажыл-агыйның чүс гектар ажыглал черинге онаштыр эрткен чылын колхозтарга болгаш совхозтарга чүгле 25,8 центнер ыытты, 119 центнер сүттү бүдүрген. Ол дээрге—көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин кол, үндезин айтырыгларын области шиитпирлевээринин, дүжүттү бедидерин, тараалын ниити чыылдазын көвүдедирин, мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузарын, малдың баш санының эргежок чугула өзүлдезин чедип албаанының түңнели болуп турар.

Инектерниң баш санын өстүрер орулга-биле колхозтарның болгаш совхозтарның фермаларынга 158 мун кыс бызааларны шилип алган болгаш өстүрүп эгелээн деп оратор чугаалаан. Малдың хорамчазын болурбазынче, төрүүр малдарның кыраар чоруун эвээжедиринче, малды емиртир азыраар ажылды организастаарын эжижедиринче угланган немчеглерни чорудуп турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның чеишкиниг ажылының тодаргай инжектерин оратор демдеглевишаан, ол дээрге, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүреринге Горький областың өзүлделиг улуг аргаларының чугайын херечилеп турарын айытаан. Городецк районда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. А. Емельяновтун даргалааны Тимирязев аттыг колхоз бедик дүжүттү чыл бүрүде ап турар. Эрткен чылын ол колхоз көдээ ажыл-агыйның 100 гектар ажыглал черинге онаштыр 111 центнер ыытты 342 центнер сүттү бүдүрген.

Н. С. Хрущев. Эки-дир.

Л. Н. Ефремов. Богородицк районда «Искра» колхозту Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, хоочун дуруткучу эш Павел Михайлович Демин даргалап турар... Силер ол колхозка чораан Силер, Никита Сергеевич.

Н. С. Хрущев. Павел Михайлович Деминиң болгаш оон чараш салын эки билир мен. Ол мында бе?

Л. Н. Ефремов. Мында чок, сөөлү үеде ол аарып турар.

Н. С. Хрущев. Дүрген-не эжирип, калыкшыырын анаа күзээли.

Областың колхозтарында болгаш совхозтарында бар улуг курлавырларның дугайын кайгамчык мурнакчы хөй-хөй кижилерниң дуруулгазы херечилеп турар деп эш Ефремов уламчылап чугаалаан. Чижээ, Городецк районнуң «Кызыл маяк» колхозунда хаван ажаакчылы А. И. Рогожкина эрткен чылын 1100 хаваннарны семиртир азыраан, Салганск районда «Рассвет» колхозтуң саанчызы А. В. Воронкова бодунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 5376 килограмм сүттү саттан. Мурнакчы дуржулганың өске-даа кайгамчык эки хөй үлегер-чижектери бар, көдээ ажыл-агыйның ниити көдүрүүшкүнүнге ол мурнакчы дуржулганы калбаа-биле ажыглаар, нептередир ужурлуг бис, деп оратор айыткан.

Н. С. Хрущев. Эш Ефремов! Колхозчу көдээниң ындыг мурнакчы кижилери —биске орук айтыр чыруткы-дыр. Ол мурнакчы кижилер-деннежир херек. Ынчангаш кижилерни организастаар, массаларның чарыжын организастаар, мурнакчыларга деннежир херек.

Л. Н. Ефремов. Бо угланыышкынга шак ынчаар ажылдаар бис.

Тарылга шөлдериниң тургузуунда чаартылгалар дугайын эш Ефремов оон ынай чугаалаан. Суланың тарылга шөлүн сөөлгү чылдарда бөрык ийи катап кызырган. Оон орнунга вика-сула болгаш чочак-тараа-сула холумзаның тарылга шөлүн калбарткан. Областың эки хөрзүннүг мурнуу болгаш мурнуучөөн районнарынга күзүн чажып тарыыр кызыл-тастың база крупа культураларының тарылга шөлүн алгыткан. Өлүүн хөй ажыл-агыйларда чочак-тараа бедик дүжүттү берип турар. Чижээ, «Советтерниң эрге-чагыргазы» колхоз 263 гектарының га бүрүзүнден 26,7 центнер чочак-тарааны өстүрүп алган.

Н. С. Хрущев. Эки-дир. (Адыш часкаашкыны). Дүжүметсиг кижи улуг тепкиштиг дээрзин эш Ефремов силерге болгаш өске-даа эштерге сагындырар бодаан мен. Чижээ, сула чавыс дүжүттү берип турар, вика-сула холумаан тарыыр херек деп чугаалап турар-дыр бис. Ынчалзажок, ол холукса янзы-бүрү хемчээлдиг болуп чадавас. Суланы тараан, анаа хензиг виканы тарадыр чашканнып каап магат чок. Ындыг таварылгада дүжүметсиг кижи бодунуң хереен ынчаар бүдүрүп кааш, тайбынчырай бээр. Ол викасула холумаан тараан ышкаш болур, а ында вика кайда боор, чүгле сула бар. Шак ындыг карак чаар, мегелээр чорукту болдурбайн, эки-ле көрүп көрүнер. Биске культураның чүгле ады эвес, а ол культураның берип турары мал чемнери херек болгай. Ол дээрге, кол көргүзүг-дүр.

Н. Л. Ефремов. Бо айтырыгже кичээнгейни салыр бис, Никита Сергеевич.

Горький областың колхозтары болгаш совхозтары бо чылын кукурузаның тарылга шөлүн калбартып, 130 мун гектар чедирерин оратор оон ынай дыннаткан. Гектар бүрүзүнден силос кылырынга 300 центнер массаны алыр сорулга салдынган.

Н. С. Хрущев. Ол сан дээрге, хирезинде-дир, харын. Ынчалзажок, анаа адыштан часкап каалы. (Адыш часкаашкыны). Эш Орловскийниң хүлүмзүрүп олурарын эскерип кагдым, ол: кандыг кончуг чавыс хүлээлгелер ап турар чоор, деп бодап олур чадавас ирги бе, аар. Силерниң хүлээлгеңер чежел, эш Орловский?

Орловский. 620 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 635 центнер.

Дараазында өске культураларны тарыыры-биле андарган чер областа бо чылын көвүдээрин, ындыг черлер 300 мун гектар чедерин эш Ефремов оон ынай чугаалаан. Кукурузаны болгаш чочак-тараалыг виканы тараан шөлдүң ангызынга күзүн чажар кызыл-тастың эки дүжүдүн мурнакчы колхозтарның ап турарын дуржулга көргүскен деп, ол чугаалаан.

Карак чаап мегелээр, агаардан хоозун медээ бээр фактылар Горький области база бар турганын оратор бодунуң саналының түңнел кезээнге демдеглээн. Шак ындыг бужар чорукту эчизинге чедир узуткаар болгаш моон соңгаар катап болдурбас дээш Горькийниң партия организациязы бүгү-ле хемчеглерни алыр деп ол медеглээн.

Дөрт мун километр хире бедикте турар «Пограничник» колхозтуң даргазы эш **Т. А. Акунов** пленумнуң индириндеп Коммунистиг партияның Төп Комитединге бедик дагларлыг Тянь-Шаньның малчыннарындан колхозчу улуг—чон рахматты—четтириишкинни дамчыдып берген.

Көдээ ажыл-агый артелинин ажылышчилери, эрткен чылын болган улуг чүт турза-даа, коммунистерге баштадып алгаш, 10 мун тонна ажыг эштi—малдың баш саны өспүшаан турда, үш чылын планын бүдүргенин болгаш күрүнеге сатканын, өске-даа бүгү продуктуларны белеткээринин планын күүселирин чедишкиннин-дие боттандырганын чугаалаан. Малдың семиртилгезин организастыг чоруткан болгаш малдың 80 ажыг хуузун эң бедик семис байдалында күрүнеге дужааган. Мыйыстыг бода малдың ортумак диригдезизи 390 килограмм, хойнуу—60 килограмм болган.

Чуртакчыларның чаагай байдалынын кайы хире өскенин, Россияның шаанда ырак кыдыы турган ол черниң экономиказының болгаш культуразының чечектелиишкинин эш Акунов база чугаалаан. Колхозчулар ильичиниң лампочказы чырыткан эки, чаагайжыттындыр туттунган бажыннарда чурттап турар. Чүгле сөөлгү ийи чылларда ийи чүс хире ындыг бажыннарны туткан. Клуб, радио белдири, бөжүлга бажыны, интернаттыг ортумак школа, чунар бажың колхозта бар.

Агаар-бойдузунуң байдалы, чаагаар бүткен делгем олар-белчиири улуг-улуг колан нарын дуктуг хойларны болгаш хөй мыйыстыг бода малды өстүрүп ажаар, ынчаарга ажаалда шоолуг негевес сарлыктардан эштен ангыда үскүр сүттү база алыр арганы берип турар Тянь-Шаньга көдээ ажыл-агыйны специализастаар дугайында бодалды ол даглыг черде колхозтуң даргазы чугаалаан.

Эштер, 1961 чыл онза чыл, бистин партияның XXII съездизинин болуур чылы деп оратор чугаалаан. Тянь-Шаньның малчыннары бистер өрелиг артпас бис. Коммунистер болгаш колхозтуң бүгү ажыл-ишчилери ам-даа ажыглаттынмаан курлавырларны болгаш аргаларны мобилизастап, чеди чыл планының бүгү-ле көргүзүүлериниң талазы-биле онаалгаларны хуусаа бетинде күүселири, а эт бүдүрер талазы-биле онаалганы харын 1962 чылда күүселирин хандырар.

Оон соонда, Свердловск облкүүскомнуң даргазы **К. К. Николаев** чүве чугаалаан. Свердловск шуут-ла үлетпүрлүг область болгай, ынчалза-даа көдээ ажыл-агыйның ажылышчилери, бар аргаларны ажыглап турган, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш ниити лемиселге бодунуң салышкынын киирип турар. Эрткен чылын область 92 мун тонна эштi, 279 мун тонна сүттү, 100 миллион чүүргаларны саткан. Эт саларының чыл планы 165 хуу, сүттүү—107,4 хуу болгаш чүүргаларны—150 хуу күүсеттинген.

Н. С. Хрущев. Сүт арай эвээш-тир.

К. К. Николаев. Ол шын, Никита Сергеевич, бо херекти эдип алыр дээш хемчегларни ап турар улус бис.

Чеди чылдың контроль чурагайлары-биле 1964 чылда чедип алыр кылдыр көрүнген деннелди эт белеткээр талазы-биле область 1960 чылда четкен, ынчаарга чүүргалар белеткээр талазы-биле 1962 чылдың деннелин четкен дээрзин оратор дыннаткан.

Н. С. Хрущев. Чеди чыл планын чогаадып турар үеде бүгү аргаларны өөренип көрбейн барган, ынчангаш чамдык көргүзүүлер талазы-биле чамдык областарда болгаш республикаларда планнар көдээ ажыл-агый талазы-биле база алаан кудулаттына берген болганын ол чугаалап турардыр.

К. К. Николаев. Ол шын, Никита Сергеевич. Сентябрь Пленумунун соонда 27 мун тонна эт бүдүрген бис, а ам—92 мун тонна, ынчангаш шынаывыла улуг аргалар бистин областа база барын көрүп турар-дыр бис.

Н. С. Хрущев. Бир эвес ындыг чүве болза, боттарынарның аргаларынарны канчаар боттандырып болурунарны херек кырынга көргүзүнер.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш белеткээри өзеринде кады, ийи чыл дургузунда область күрүне планын ёзугаар доктаттынган 6 миллион пуд тараанын орнунга күрүнеге 15 миллион пудту саткан дээрзин эш Николаев оон ынай чугаалаан.

Мал ажылының талазынга бодунуң бүдүргени продуктулар-биле областын чонун хандырар төлөөде Свердловск область бар аргаларны улам дээрези-биле ажыглаар ужурлуг дээр дугайында Н. С. Хрущевтун айтыышкынын күүселиринче областың партия организациязының кичээнгейи мөөннеттинген дээрзин оратор демдеглээн. Ынчалзажок ам-даа хөй чүве кылдынмаан. Эт бүдүрерин көвүдедир төлөөде хаваннарның баш саны дыка көвүдээр, куш ажылы калбаа-биле сайзыраар деп ол чугаалаан.

Куш ажылының дугайында чугаалааш Камышловск база өскедаа районнарның чижээ-биле бо хереките кайы хире аргалар чаштынып чыдарын эш Николаев көргүскен. Эрткен чылын Камышловск район 537 мун өлүректерни, 328 мун дагааларны болгаш 12,3 миллион чүүргаларны күрүнеге дужааган. Камышловскичилер үүс гектар тараага онаштыр 54,7 центнер куш эдин болгаш 49,5 мун чүүрганы бүдүргеннер. Моон ап көөрге, Уралга базала Кубаньдазы-биле бир демей ындыг бедик көргүзүглерни чедип ап болур-дур деп оратор түңнээн.

Н. С. Хрущев. Шын-дыр.

Чамдык дуржулгаларны чыып алгаш, куш эдин бүдүрерин улам ынай көвүделирин көрүп турар бис деп эш Николаев чугаалаан. Эт бүдүрерин көвүдедиринге тоолайлар өстүрери ышкаш ындыг курлавырны база ажыглап турар.

1965 чылда эт бүдүрерин 210 мун тонна, сүттү—1 миллион тонна чедирер болгаш чүүргалар бүдүрерин 500 миллион чедирер деп сорулганы Свердловск областың колхозтары болгаш совхозтары салып турар.

Шиитпирлээринге ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделинден болгаш СЭКП ТК-дан дуза көргүзери негеттинип турар өлүүн каш айтыырларны облкүүскомнуң даргазы пленумга көдүрген. Чижээлээрге, области көдээ ажыл-агыйга ажыглаар чер улуу-биле четпейн турар дээрзин ол чугаалаан. Ындыг турбуже, шинчилелдиг көргүскениниң алырга, кончуг дургени-биле шингээдип ап болур 300 мун чедир гектар чер бар болуп турар. Бо айтырыгны өөренип көргеш, чаа черлерни шингээдип алырын, анаа эргежок чугула техниканы колхозтарга болгаш совхозтарга үндүрүп бээрин планга киирерин ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделинден болгаш СЭКП ТК-дан оратор дилээн.

Эш Николаевтиң бодалын ёзугаар алырга, көдээ ажыл-агыйны механизастаар, бирги эдлегде мал ажылының хөй куш үнер чорудулгаларын механизастаар талазы-биле үүргени областың үлетпүрү бодунга алыр ужурлуг. Областың байдалынга кол программаларны күүселиринге когарал чедирбейн турган, нарын эвес машиналар, дерилгелер бүдүрүлгезин организастап болур. Көдээ ажылагый бүдүрүлгезинин хөй куш үнер бүгү-ле чорудулгаларын ийи чылдың дургузунда механизастаарының болгаш электрижилерининг бүрүн аргазы бар. Ол сорулга-биле улус ажыл-агый чөвүделинин бүдүрүлгелеринге планнан ажыр бүдүрген металлдарның чамдыызын колхозтарга машиналар база механизмнер бүдүрери-биле ажыглаар кылдыр областка чепшээрел бээр болза эки.

Н. С. Хрущев. Силерге ол ажыктыг-даа болуп чадавас, ынчаарга, чижээлээрге, Воронежке ол кандыг болуур деп?

К. К. Николаев. Никита Сергеевич, бис Воронежке-даа бүдүреринге чепшээрээр бис. Ынчалза-даа амдызында чепшээрел чокка ону ынчаар кылда албас-тыр бис.

Минералдыг чемишчидилгелерниң бүдүрүлгезин Уралга көвүдедир дугайында айтырыгны оратор тургускан. Уралда көдээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институту чамдык ажыл-агыйлар-биле кады ажылдап тургаш, болунда чугайдан ангыда хөй санныг фосфорну шингээткен мартен шлактарын минералдыг чемишчидилгеге ажыглаар кылдыр алаан каш чылларда шенеп турар дээрзин ол дыннаткан, оон-биле кады микроэлементилерни—марганецти, чести болгаш кобальтыны — көрзүннүн үнүш-дужуттуг болурунга аажок эки салдарлыг бо үүүлдерни база ында шенеп турар. Мартен шлактарын чуурарынга 600 мун тонна күүлүг завод тургузуун Алдыы Тагильге тударын ниити капитал салыышкынының ишти-биле боттандырарын Свердловскинин улус ажыл-агый чөвүделинге чепшээрзерин ол дилээн. Мен бодаарымга, ындыг курлавырлар өске-даа областарда база бар ышкаш.

Н. С. Хрущев. Анаа байыр чедирер бис, ол эки-дир.

Хуралдарга болгаш митингилерге Ортаакы Уралдың ажыл-ишчилери чеди чылдың онаалгаларын боттандырарының хуусааларын кызырар талазы-биле чаа-чаа хүлээлгелерни ап турар деп эш Николаев чугаалаан. Төп Комитеттин январь Пленумунун шиитпирлерин алдарлыы-биле күүседир болгаш партияның XXII съездизин төлептин-биле уткуур дээш бистин областың ажылчы чоннары күштерин харамнанмастар.

Индирде Татар АССР-нин «Габдулла Тукай» колхозунун даргазы эш **Г. Н. Гарифуллин.** Тукай аттыг көдээ ажыл-агый артелинің колхозчулары, бистин Төрөөн чуртувустун көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылышчилери-биле бир демей, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин өлүүн көвүдедирин чедип алган дээрзин оратор чугаалаан. Бир эвес 1953 чылда күрүнеге 30 мун пуд тарааны саткан болза, 1960 чылда 52 мун пудту саткан. Моон мурнунда ажылагыйга чигир свёклазын мырыңай тарып өстүрбейн чораан. А эрткен чылын колхоз чигир свёклазын 2437 тоннаны саткан. Ол чылдарның дургузунда күрүнеге эштi садары 17 катап, сүттү —34 катап, а чүүрганы —20 катап көвүдээн деп ол чугаалаан.

1953 чылда бистин колхозувус хожудангай турган дээрзин бо сан-медээлер көргүзүп турар-дыр деп эш Гарифуллин демдеглээн. Бистиң мурнакчы ажыл-агыйлардан ам-даа ырак турарывыс-ла шынныг, ынчалзажок эт болгаш сүт бүдүрериниң деннелинин талазы-биле чеди чыл планын бистин колхоз бо чылын күүседип шыдаар деп медеглээр арганы бүдүрүлгениң өзүлдезинин амгы алдынган темпилери берип турар.

Оон ынай, оратор мурнакчы саанчыларның болгаш хаван ажаакчыларының чедип алган чедишкиннериниң дугайын чугаалаан. Шаанда татар тараачыннар хаван өстүрүп азыраар ажылды кылбайн чораан деп чүве билдингир болгай дээрзин ол демдеглээн. Анаа шажын чүдүлгениң чанчылдары моондактап турган. Ам бистин республикада хаван ажылы мал ажылының кол алыры апарган.

Малдың быжыг чем суурун тургузар дугайын чугаалап тургаш, эш Гарифуллиниң медеглээни болза, эрткен чылын колхоз, агаар-бойдустун таарымча чок байдалдары турбуже, 1700 гектар черниң га бүрүзүнден 15 центнер тарааны алган. Гектар бүрүзүнден кукурузаның 750 центнер ногаан массазын болгаш мочактарын алган. Чеди чылдың үшкү чылын оортан артык дүжүттүг чыл болдурары шиитпирлеттинген. Колхозчулар гектардан 120 пуд тарааны алыр дээш демисежирин шиитпирлээн. Чочак-тарааның болгаш чинге-тарааның тарылгалары көвүдээр. Кукурузаны 100 га черге тарыыр, 200 гектар черге силос алыр кылдыр тарыыр.

Н. С. Хрущев. Силерде кукуруза тараа кылдыр быжып турар бе?

Г. Н. Гарифуллин. Тараа кылдыр быжып турар, ол дугайында улуг эвес дуржулга ам безин бар ийин.

Н. С. Хрущев. Дуржулга бар бе? Ол эки-дир.

Черниң ажыглалында өө-харыысалга чок чорукту узуткаар чорук тараанын ниити чыылдазын бедидеринге болгаш өске культураларның дүжүдүн бедидеринге улуг ужурдузалыг болуп турар деп оратор демдеглээн. Алтайның тараажыларының үлегерин ёзугаар трактор бригадаларының иштинге механизастаттынган звеноларны тургускулаан, оларга олуртур культураларның болгаш өске-даа культураларның тарылгазын быжыглап берген. Механизаторларның күш-ажылының төлевирин дүжүттен хамаарыштыр чорудуп турар.

Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда колхозчуларның 205 өг-бүлелери чаа бажыңнарже көжүп кирген. Бүгү бажыңнар радиожуттунган. Эки клуб бар. Көдээ ажыл-агый артелинің күжу-биле чаа школаны тудуп турар. Хөй-хөй колхозчулар кежээки школада өөренип турар. Аныктарның ыр болгаш танцы ансамбли тургустунган.

Ниитилештирген ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдүрининг аргаларын бодавышаан, колхозчулар болза, хөй-хөй айтырыгларның чедишкиниг шиитпирлеттинери бүдүрүлгенин чепсек-хереклерин шын ажыглаарындан, бот-оруга, чарылгалыг болур чорукту нептередириндеп болгаш хөренгилерни камналгалыг чарыгдаарындан хамааржыр деп түңнелди кылган дээрзин оратор чугаалаан. Көдээ ажыл-агыйның механизациязының деннелин бедидери, продукцияны бүдүреринге үнер күш-ажылдың чарыгдалдарын эвээжедири чугула. Колхозчуларның съездизинге чугаалажып көөру дээре болгу дег өске-даа хөй-хөй ындыг айтырыглар тургустунуп келген.

Областың колхозтары болгаш совхозтары кукурузаның тарылга эдлечештирилгелерин чорударының оруубиле дидим барган дээрзин Украинаның КП-зының Запорожье обкомунуң бирги секретары **В. В. Скрябин** чугаалаан. Эрткен чылын бо эң-не үнелиг культураны 400 мун га ажыг черге тараан. 237 мун гектар шөлден кукурузаның кургаг тараазын ажаап алган. Колхозтар болгаш совхозтар ийиги чылда хову ажылын арыг андарган черлер чокка чорудуп турар. Арыг андарган черлерге кукурузаны тарып, оларны ниитинин мал ажылының чем суурун быжыглаарынга ажыглап турар.

Запорожьеге кукурузаның 444 мун тонна кургаг тараазын азы гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 17,3 центнерни алган. Ындыг дүжүттү кедергей чавыс деп санаар херек, чүгле дээрге, кукурузаны билири-биле тарып өстүрүп турарының хөй санныг чижектери областың боттуг аргаларын көргүзүп турар дээрзин оратор демдеглээн. Чижээ, Верхне-Хортицк районнуң «Коммунар» колхозу 722 гектар черниң га бүрүзүнден 41,5 центнер, Гуляйпольск районнуң Ленин аттыг колхозу 950 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 38 центнер кукуруза тараазын чыып алган.

Тус-тус звенолар оортан бедик дүжүтту алган. Гуляйпольск районнуң «Лениниң чагыглары» колхозтун трактор бригадазының бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Мартыненко 213 гектар черниң га бүрүзүнден 51 центнер кукуруза тараазын алган.

Н. С. Хрущев. Ол кайы районул?

В. В. Скрябин. Гуляйпольск.

Н. С. Хрущев. Ол район областың мурнуу-чөөн талазында ийик бе?

В. В. Скрябин. Мырыңай-ла шындыр.

Н. С. Хрущев. Гуляйпольчулар эки дүжүтту берген-дир, ол дээрге агаар-бойдустун болгаш хөрзүннүң кандыг-бир онза байдалдары-биле эвес, а чүгле күш-ажыл-биле тайылбырлаттынар.

В. В. Скрябин. Бо ажыл-хереки чүгле күш-ажылга ынакшылдыг чорук-биле көргенинде.

Н. С. Хрущев. Сонгу районнарга бодаарга мурнуу районнарда эң-не кандаачал чай болгулап турзажок оларда харын бедик дүжүттер алдынып турар-дыр, ындыг болганда дүжүт чүгле бойдус болгаш хөрзүнден эвес, а хамыктың мурнунда кижилерден хамааржып турар ышкажыл.

В. В. Скрябин. Ол черле шындыр.

Н. С. Хрущев. Силерде чер эки, кижилер база-ла эки, үлегерлеп чугаалааргa, чүгле удуртукчуларны биче-ле тевискилептер херек. Ынчаарда ажыл-херек-даа шулуудай бээр.

Оон ынай ораторнуң чугаалааны болза, малдың чем суурун чүгле кукуруза тарылгазының күселиби-биле эвес, харын база чигир свёклазының шөлдерин калбартып болгаш дүжүдүн бедидериниң күселиби-биле быжыглаар деп турар. Эрткен чылын чигир свёклазын 13 мун гектар шөлге мал чеминге хереглээр кылдыр эң баштайла тараан болгаш га бүрүзүнден 159 центнер дүжүтту чыып алган.

Н. С. Хрущев. Кайгамчык-ла эки-дир. А силерде га бүрүзүнден 70 — 80 центнер картофельди чыып ап турар болгай. Ындыг болганда чигир свёклазы ийи катап хөй дүжүтту берип турар ышкажыл. Бир гектардан алыр чем единицазының талазыбиле чигир свёклазы картофельден ону ийи чартык хөйнү берип турар. Малдың чем суурун тургузарынга боттандырып чорутса чогуур угланыышкынның дугайын ол база-ла чугаалап турар-дыр.

В. В. Скрябин. Бо чылын чигир свёклазын мал чеминге хереглээр кылдыр тарыыр бис, ол культураның шөлүн ийи катап көвүдедир бис, Никита Сергеевич.

Н. С. Хрущев. Картофельди базала тарып өстүрер херек, ынчалзажок чигир свёклазын тарыырын хары угла база нептеретсе чогуур. Чигир свёклазы-биле арага-хымыс кылыр чоруккa удур демиселди кошкатпазын сүмелеп тур мен, чүгле дээрге, чигир свёклазы—арага-хымыс кылырынга эки материал болуп турар, ону бажынынга арага-хымыс кылыр кижилер эки билирлер. (Залда шимээргэшкин).

В. В. Скрябин. Ол шын-дыр.

Н. С. Хрущев. Арага-хымыс кылырларны илередир, оларны күш-ажыл кылбас идегеттер кылдыр көрүп, боттарының ортузундан үндүр сывырар херек. (Адыш часкаашкыны).

Оон ынай эш Скрябин Запорожье область тараа белеткелдериниң планын ажыр күүсеткенин болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге саларын көвүдеткенин дыннаткан. Ынчалзажок ажыл-агыйлар биче деңзилиг малларны дужааган. Ол чорук 1959 чылда дүжүт чок болганының үржүунда мал чемиинин чедишпес чоруу-биле холбашкан дээрзин оратор айыткан. Күзүн чашкан тарааның чамдык кезиниң өлгени-биле холбаштыр эрткен чылын кукурузаны хөй шөлдерге тарыыр ужурга таварышкан дээрзин эш Скрябин чугаалаан. Ынчалзажок мурнуу чүкке тарылгалар сырый чаштына берген, а анаа бир гектарга-ла 25 мундан эвээш эвес үнүштер турар ужурлуг турган.

Н. С. Хрущев. Шын-дыр, эш Скрябин. Моон мурнунда ол айтырыгны өөренип көрүп турган чүве. Мурнуу районнарга 80×80 азы 90×90 сантиметр дөрбелчин болган турар ужурлуг, чүгле дээрге, ында шык чедишпейн турар болгай. Украинчилер билир ужурлуг, чүгле дээрге бо айтырыгны болунуң үезинде чугаалажып турган болгай бис.

Колхозтар болгаш совхозтар 1961 чылда күүселир сорулгаларын айтып алганын эш Скрябин чугаалаан. Бирги эдлечгге кукурузаның күселиби-ле тараа будүрерин 33 хуу көвүдедири шиитпирлеттинген. 1960 чылдынга бодаарга күрүнеге эштi 19 мун тонна, сүттү 53 мун тонна, чүүрганы 17 миллион борбак хөйну салар. Колхозтар болгаш совхозтар ам безин 116 мун баш мыйыстыг бода малды болгаш 300 мун ажыг хаваннарны семиртилгеле тургускан. Областың ажыл-агыйлары бо чылын 5 миллион өлүүктерни болгаш кастарны өстүрер.

Н. С. Хрущев. Кажан бир-ле катап тараа ажаап алыышкынының үезинде Михайловск районга чорааш, кежээ кастарның ховуда шуут-ла чаптыла берген оттап чораанын көргеш магадаан мен. Чүгле ындыг чоор, кастар суглуг черлерге турар дээрзинге бистер чанчыккан, кастар дээрге суг куштары-ла болгай деп айтырган мен. Ынчалзажок запорожьчилер кургаг чернин кастарын өстүрүп алган болганнар. Бо силерниң кастарынар бе деп айтырган мен. Чок, ол совхозтуң ажылчыннарының кастары деп чугаалааннар. А совхозта чангыс-даа кас чок болган. Дүжүтту канчаар-даа эки ажаап алза шөлге биче-даа бол мажак кезээде артып калыр деп чүве билдингир болгай. Совхозтуң ажылчыннары ону билгеш, боттарының кастарын аңаа одарладып турар апарганнар-дыр.

Михайловск район ышкаш чангыс-даа суг хөлбөө чок Веселовск район бо чылын 150 мун кастарны өстүрүп азыраар дээрзин эш Скрябин тайылбырлаан.

СЭКП-нин XXII съездизинге алдар кылдыр «Запорожсталь» заводтуң ажылыннары көдээ ажыл-агыйның хереглелинге чыл планындан ажыр 12 мун тонна шойну, 15 мун тонна каңны эзилдирер болгаш 8 мун тонна прокатты бээр деп бедик хүлээлгелерни алганын оратор чугаалаан. Запорожье областың хоорайларының болгаш көдээзинин ажыл-ишчилери СЭКП-нин ам болур съездизин төлептиг уткуур болгаш ынак Төрөөн чуртунга бүгү-ле күштерин, билиин болгаш энергиязын бээр дээрзин эш Скрябин партияның Төп Комитединге тангыраглаан.

СЭКП-нин Краснодар крайда Каневск райкомунуң секретары эш **А. С. Колесниковка** сөс берген. Эрткен чылын агаар-бойдустун байдалдары кончуг аар-берге болган. Хатшуурган хөй тарааларны аппарган. Ындыг болуушкуннар эрги, революция мурнундагы Россияга кижиниң амыдыралынга эң коргунчуг үүлдү — ашты чайлаш чок болдуруп турган деп оратор чугаалаан.

Бойдустун ындыг халавы турзажок, районнуң партия организациязы, колхозчулары, совхозтарның ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай артемниглери күрүнеңин дуваламчызы-биле бүгү бергелерни ажып эрткен болгаш багай эвес түңнелдерни чедип алган. Тараа культураларының 65 мун гектар шөлүнге гектар санындан 26,5 центнер дүжүт алдынган. Күрүнеге 4,6 миллион пуд тарааны саткан бис, оон иштинде кукурузаның хайнактаан үрезиннери миллион ажыг пуд. Кукуруза бисти өөнделеткен деп чугаалап болур.

Районда малдың баш саны өзүп турар, колхозтарның орулгалары көвүдээн. Эрткен чылын ол орулгалар 250 миллиард рубль —1959 чылга бодаарга барык 50 миллион рубль хөй болган.

Районнуң ажыл-ишчилери 1960 чылда 2,8 миллион баш куштарны өстүрген. Оон ангыда төрүүр 200 мун баш куштар бар. Чыл дургузунда 3,4 мун тонна ажыг куш эдин, оон иштинде 2.650 тонна өдүрек эдин будүрген. Тараа культураларының 100 гектар тарылгазынга онаштыр куш эдин будүрери 46,4 центнер болган.

Районга куштарны массалыг хемчээлдерге өстүрери партияның XX съездизинин соонда эгелээн. Беш чылдың дургузунда чеди миллион ажыг санныг куштарны, оон иштинде 4,8 миллион өдүректи өстүрген. А эгезинде бүгү районга чүгле 12 мун өдүрек турган деп оратор дыннаткан.

Район төрүүр куштар-биле өске областарга болгаш республикаларга дузалап, оларга 300 мун хире өдүректи берген. Будун эшелон кушту Казахстанның Павлодар облазынче чоруткан бис. Кысказы-биле чугаалаарга, ол өдүректер аңаа кончуг эрте — февральда-ла төрүп эгелээннер. Ында эштер харын-даа ангадап, бистин районче телефоннап, силер бисче өдүректернин таарышпас уксаалдарын чоруткaнынар чадап чок эвеспе? деп айтырып турганнар деп эш Колесников чугаалаан.

Семипалатинск областың совхозтарының бирээзинче бистин ийи куш ажаакчыларывысты чоруткан бис. Аңаа өдүрек ооларын өстүрүп чадашкан турган. Бистиң куш ажаакчыларывыс эштер Емцева биле Солдатенко олар совхозка өдүрек ооларының 97 хуузун менди алырын хандырган, 25 мун өдүректи өстүргеннер. Ынчангаш Казахстанга-даа өдүректи чугаажок өстүрүп болур дээрзин олар көргүскеннер.

Н. С. Хрущев. Кубаньның өдүректери Семипалатинскиге база чуртап болуурлар ышкажыл.

А. С. Колесников. Мырыңай шындыр, Никита Сергеевич.

Куш ажылын бүгү кандыг-даа көдээ районнарга чорудуп болур болгаш чорудар херек дээрзин бистин дуржулгавыс көргүскен. Бир эвес хөлбек суглар бар болза оларны суг куштары өстүрериниге ажыглаары эргежок чугула. Бир эвес чок болза оларны кылып тургузар херек. Чижээлээрге, бистер бодувуска ниити суг шөлү 600 гектар хөлбектерни немей туткан бис. Оларга чартык миллион өдүректи немей өстүрүп алган бис. Бир эвес хөлбектер эвээш болза, дагаа, кас болгаш индейка өстүрзе чогуур, кастарның сугга негелдези эвээш. Бистер Старомлиновск райондан, Украинадан борковский кастарны эжелген бис. Борковский кас ажыктыг болгаш эки деп чугаалаар ужурлуг мен деп оратор уламчылаан.

Н. С. Хрущев. Украинаның кастарын бодунарже дажыглап эжелген ышкаш силер, ынчангаш Украинада кастарны эвээш өстүрүп турар апарган чадап чок эвеспе.

А. С. Колесников. Кас дээрге кончуг ажыктыг-дыр. Аңаа кастар 12—15 чүүргаларны, борковский кастар 30—35 чүүргаларны берип турар. Чангыс кыс кас сезон дургузунда 80—90 килограмм эштi, тодаргайларга, дээрге дээн черлик хаваннын бээр эдин хирени берген турар кылдыр бо кастарны өстүрер херек.

Н. С. Хрущев. Шын-дыр. (Адыш часкаашкыны). Ол дээрге, силер чажытты илередиптеннер ол-дур. Украинаның ажылдакчылары оларның кастары ындыг санныг чүүргаларны төрүп, ол хире эштi берип турарын билбээннери ол ышкажыл.

Куш ажылының хөй-хөй кайгамчыктыг мастерлеринин дугайын оратор чугаалавышаан, партияның Краснодар крайкомунуң парлап үндүргени районнуң эң дээре куш ажаакчыларының дугайында плакатты Президиумда эш Н. С. Хрущевка тудускан.

Н. С. Хрущев. Четтирдим. Эки плакат-тыр. Улус шупту өдүрек эдинге туралыг. Ону өстүрүп турар кижилер мону көрүннер. (Адыш часкаашкыны).

Каневск районнуң ажылчы чону бо чылын тараа культураларының гектар санындан 32 центнер, а кукурузаның — 50—60 центнер дүжүдүн өстүрер хүлээлгени алган. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары 12 мун тонна эштi, 25,6 мун тонна сүттү, 12 миллион чүүргаларны күрүнеге садар болгаш 3 миллион санныг куштарны өстүрер деп шиитпирлээнн

Партия бисти улам сорук киирип турар

* * *

СЭКП-ниң XXII съездизинге төлептиг ужуражыр

Хойжу Түлүш Сагаан эрткен чылдың барык-ла он ийи айларының дургузунда хойнуң одарладыышкынын, кыжын, чазын немелде чемгерилгезин кошкатпайн келген. Ол-ла үеним дургузунда 16 катап одар солаан, хойжу эки оттуг черлерни үргүлчү шилип ап турар. Ам ооң ажаалгазында бүгү хойнуң күжү семис. Ол бодунуң эш-өөрү-биле кады хой ажылын хөгжүдер дээш аргасүмени хереглеп, кызымак ажылдап алган.

Түлүш 1958 чылда колхозунуң 300 хайнак хураганнарын эки ажаап өстүрген, олар семис күштүг, улуг боткур кылдыр доруккан. Хойжу ооң баш бүрүзүнден 3 кг 500 грамм дүктү кыргаан. 1959 чылда артельдин 300 төрүүр улуг хойларын ажаары-биле ол хүлээп алган, зоотехниктиг сүмелер ёзугаар одарладып, ажаап турган. Ол чылда 12 катап одар солуушкуну чоруттунган. 1960 чылда база ынча санныг хойдан 308 хураганны, бир хойдан-на 3 кг 700 грамм дүктү алган.

Хойжу 1961 чылда улам-на күжениишкинниг ажылдаарының, улуг чедиишкинниг болурунун, СЭКП-ниң XXII съездизинге төлептиг ужуражырының чылы кылдыр санааш, хойнуң баш санын өстүреринин планын, дүк кыргылдазының, чүс хойдан хөй хураган алырының онаалдазын эрткен чылдыындан ажыр күүседир дээш улуг сорулганы салып, демиселди чорудуп турар. Хойну, ооң чаш төлүн менди кыш ажырар дээш ажаалдазын күштелдирген.

К. САРЫГ-ХАА,
Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозу.

„Барлыктың“ малчыннарында

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. («Шынның» корр.). «Барлык» совхозтуң мурнакчы малчыны Куулар Комбу эрткен чылын социалистиг чарышка алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен. Чижээ, төрүттүнген хураганын шуптузун менди доруктурган. Хой бүрүзүнден 2,2 кг дүк алырын хүлээнгеш, херек кырында хойдан ортумаа-биле 2,7 кг дүктү алган.

Малчынның кышка белеткели эки болган. Биче-Аянгатыда кыштаа чогуур өйүнде септеттинген, малга таарымчалыг, девискээри арыг-шевер. Мал чеминиң курлавыры база четчир, малчын бодунуң күжү-биле бешин 50 центнер сигенни кыштаанын чанында белеткеп алган. Куулар Комбунуң кадарган хою амгы үеде менди болгаш шупту ортумактан өрү күштүг.

СЭКП Төп Комитединиң январь Пленуму көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер дугайында айтырыгны чугаалажып турарын танышкаш, эш Комбу улам сорук кирген ажылдап турар. Бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 110 хураганны доруктурарын хүлээнген, а сөөлгү хүннерде төрээн 125 хоюнуң 130 хураганнары менди. Ол ышкаш хой бүрүзүнге онааштыр 3 кг дүктү алыр сорулганы салган.

Совхозтуң Бижиктиг-Хаяда сүт-бараан фермазының коллективи Пленумнуң материалдарын калбак танышып турар. Эртен чылын бодунда быжыглаан 13 инектериниң бирээзинден-не 1700 кг сүт саарын хүлээнгеш, 1900 кг кылдыр күүсеткен Лиза Күжүгет бо чылын ооңдаа бедик көргүзүглерлиг болурун хүлээнген. Бо хүннерде төрээн 5 инектернин бызаалары шупту менди.

Улуг өөрүшкү-биле

Таңды районнуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң чоруп турарының дугайында медээлерни болгаш партияның өөлчеглиг XXII съездизин чыылдырар дугайында Пленумнуң доктаалын улуг өөрүшкү-биле хүлээп алганнар. Черчерлерде ажылчы чоннарның митингилери эртип, бүүдүүрлүг, албан черлеринге, совхозтарга болгаш колхозтарга коллективтиг солун номчулгаларын, беседаларны чорудуп, районнуң ажыл-ишчилери Коммунистиг партияга, ооң эш Н. С. Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитединге улуг-биле өөрүп четтириишкинин илергейлеп турарлар.

«Кызыл партизан» совхозтуң септелге мастерскаязының коллективи дүштеки чем мурнуу чарында дарганнаар цехке чыглып келгеш, СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажыттынганынга болгаш партияның өөлчеглиг XXII съездизин чыылдырар дугайында доктаалды үндүргенинге турааскаткан митингиге киришкеннер. Совхозта партия организациязының секретары эш А. Беспалов Пленумнуң чоруп турарының дугайын чугаалааш:

— Амгы үеде бистиң амыдыралывыска канчаар-даа аажок улуг ужурдузалыг төөгүлүг болуушкун эртип турар-дыр, эштер. Бистер аңаа төлептиг ужурашкан бис, бо хүн мастерскаяның септелге планын өлөөн күүседип, бар турар бүгү 92 тракторларның 64-түн, 100 трактор аңдазыннарының 96-зын, 78 сеялкаларның 69-зун, 261 илиирлеринин, 15 лущильниктерниң шуптузун септеп дооскан бис. Ынчаарга бис техника септелгезин февраль 23-ке чедир бүрүн доозар хүлээлгевисти эде көрүп, ол хуусаанын бетинде күүседир аргаларывыс бар — деп медеглээн.

Септекчилер болгаш дарганнар ооң саналын деткип, техника септелгезин дүргедедип, январь айның төнчүзүнде доозуп болурунуң дугайын чугаалап, совхозтуң дирекция чери артык кезектерни чагдыып алырын далаштырза чогуур деп негээннер.

— СЭКП ТК-ның Пленумунуң чоруп турарының болгаш партияның өөлчеглиг XXII съездизиниң ажыттынарының дугайын улуг өөрүшкү-биле үткүп, хүлээп албышаан, бодумнуң күш-ажылчы күжениишкиннеримни улам дынзыдар мен — деп, дарган А. Залуцк чугаалаан. Ооң-биле холбаштыр совхозтуң дирекция чери мастерскаяны артык кезектер-биле болгаш мөң демир-биле эки хандырза чогуур. Бистиң өөрүшкүвүс болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүвүс кызыгааржок, техника септелгезин январь айда доозуп шыдаар бис.

Септекчилер А. Попков, В. Рыженков болгаш өске-даа эштер боттарының патриоттуг чаагай бодалдарын илергейлеп, көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдеринин дугайында айтырыгны удаа-дараа чугаалажып, бүгү улус-биле сүмележип турар ленинчи Төп Комитетке, эш Н. С. Хрущевка улуу-биле өөрүп четтиргенин өөглеп турганнар.

Бай-Хаактың үлетпүр комбинадының ажылчыннары СЭКП ТК-ның Пленумунуң чоруп турарының дугайын хуралынга чугаалажып, партияның өөлчеглиг XXII съездизинге алдар кылдыр улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер. Комбинаттың партия организациязының секретары эш Третьяковтуң чугаалааны болза:

— СЭКП ТК-ның Пленумунга күш-ажылчы белектер-биле ужуражыр дээш бистиң комбинаттың ажылчыннары сорук кириишкинниг ажылдап, эрткен чылдың өөлгү айының планын ажыр күүсеткеннер. Өөлгү үеде комбинаттың ажылында өлөөн өжижиишкиннерни кылган, бүүдүүп үндүүп турар продукцияның шынары дыка өжижөөн. СЭКП ТК-ның Пленумунга болгаш партияның өөлчеглиг XXII съездизинге алдар кылдыр январьда ай планын хуусаа бетинде күүседир дээш демисежип турар бис.

Таңды райпозунуң № 1 столоваязының коллективи эртенги өөлчег сөөлүнде чыглып келгеннер. Столоваяның эргелекчизи эш Н. Овчинникова ажылчыннарга СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң ажылының дугайын чугаалап, партияның өөлчеглиг XXII съездизинге алдар кылдыр бүгү совет кижилерниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң дугайында солуннарда медээлерни дыннаткан.

— Пленумнуң чоруп турарының дугайында медээлерни болгаш партияның XXII съездизин чыылдырар дугайында доктаалды бүгү совет кижилер-биле бир дөмей өөрүп үткүп ап тур мен — деп, мурнакчы повар эш А. Яковлева чугаалаан.— Бо төөгүлүг болуушкуннарга алдар кылдыр хамаарышкан ажылымны улам өжижиди, аъш-чемнерни амданныг белеткеп, хереглекчилернин бүгү негелделерин хандырар мен.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң чоруп турарына болгаш партияның өөлчеглиг XXII съездизин чыылдырар дугайында доктаалды үндүргенинге турааскаткан митингилер, беседалар, коллективтиг солун номчулгалары районнуң совхозтарында, бүүдүүрлүг, культура албан черлеринде, колхозтарда болгаш оларның фермаларында калбарып турар. Районнуң ажылчылары СЭКП ТК-ның Пленумунга болгаш партияның өөлчеглиг XXII съездизинге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, бедиткен хүлээлгелерни ап, улуг сорук кириишкинниг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

А. ДАРЖАА.

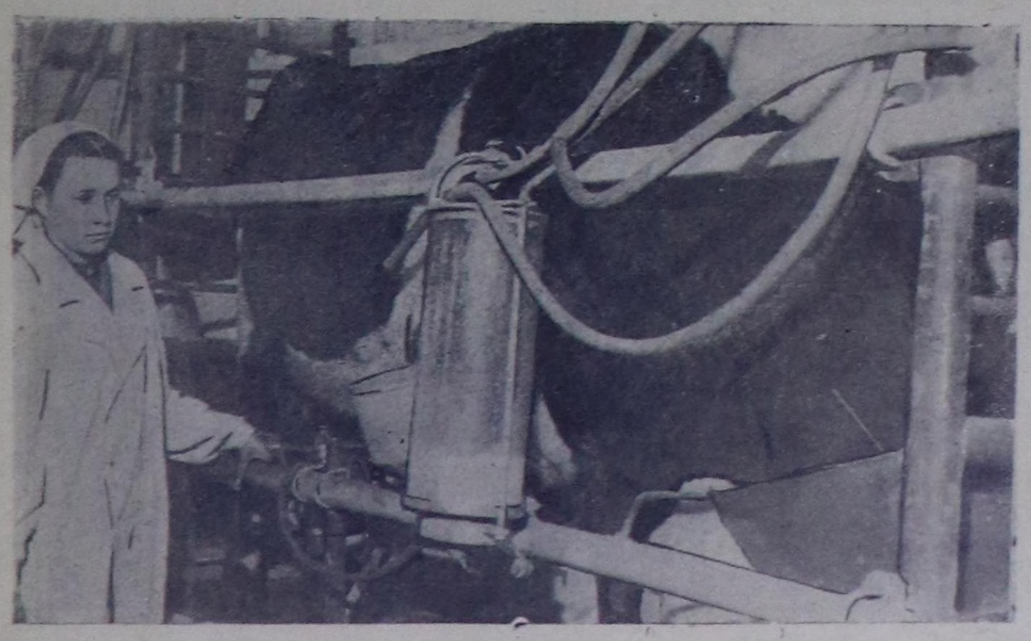

ОМСК ОБЛАСТЬ. Сибирьде баштайгы автоматтыг саалда залын «Краснополянский» совхозта ажыглалда киирген. Ону Кубаньның инженери И. И. Тесленконуң төлевилелин ёзугаар тудуп тургускан.

Аңаа бо саалда залын тудары Краснодар крайга тутканындан дыка чиик өртектиг болган. Ук залга ажылдаар ийи операторлар 600 инектерни саап шыдаар.

Чаа залдың ишти чырыткыланчак лаборатория-биле дөмей-ле. Шалазы болгаш ханалары кылайыш турар, арыг-шевер.

Чурукта: оператор-саанчы комсомолчу Валентина Никитина инек саалдазын хайгаарап туру.

Фото **В. Липовскийнин.** (СЭТА-ның фотохрониказы).

* * *

Партияга четтирдивис

Мээң амыдыралымның эң аныяк чалыы үези хаанныг Россияның аар берге байдалдарынга эрткен. Он харны ажа дүжүп чоруй-ла кожайларның ажылын кылып, даң хаяазындан эгелээш, кежээки дээр хаяазы читкижеге чедир ажылдап-ажылдап, ада-иемниң багай бажыңынга арай боорда чедип кээп, орган-на черимге удуп каап чордум. Ол үеде күш-ажылдың кандыг-даа өөрүшкүзү чок турган, чежени-даа кылып каарга, байлар четтирдим-даа дивес, харын мөлчүп, дарлаары дам баар турган.

Меңээ, 69 харлыг кырган кижиге,ол берге үе эки билдингир. Ынчаарга, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың биске тыпсып берген аас-кежиктиг чаа амыдыралы чүден-даа артык үнелиг болгаш хайыралыг. СЭКП Төп Комитединиң бо хүннерде болуп турар Пленуму совет улустуң амыдыралын улам өжижидериниң чаа-чаа айтырыгларын шиитпирлеп, партияның болгаш чазактың күш-ажылчы кижилер дугайында улуг сагыш-човаашкынының база бир тодаргай илергейлээшкини бооп турар.

Хар-назыным улгадып, шагда-ла пенсия ап болур апарган мен. Ынчалза-даа чаа шагда улам сорук кирип, партияга, чазакка болгаш совет чонга ам-даа болдунар-ла шаам-биле дуза чедирер, дем кадар күзелим улгаткан. Коммунистиг партияның өөлчеглиг XXII съездизиниң ажыттынарының дугайында амгы Пленумнуң доктаалын бүгү совет кижилер-биле кады чүрээмниң ханызындан өөрүп уткувушаан, партияның Никита Сергеевич Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитединге четтиргенимни илередип тур мен.

А. ШАДРИНА,
Бай-Хаактың № 1 столоваязының кухня ажылдакчызы.

Күш-ажылчы көдүрлүүшкүн

АК-ЭРИК. (Телефон-биле). Эрткен чылдың түүгүр планын чедиишкинниг күүсеткеш, бо чылын ооң-даа бедик көргүзүглерлиг болурунга Тес-Хемниң «Ак-Эрик» колхозунуң тудуг бригадазы улам эки ажылдап турар. Колхоз баштаар черинин даргазы эш Чаламбанын редакцияга дыннаткаңы болза:

— Бистиң бригадавыс бо чылдың тудугларынга хереглээр 1000 кубометр ыышты СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунга уткуштур белеткеп алырын хүлээнген турган. Демниг күш-ажылдың түннелинде ол сорулга хуусаа бетинде, январь 5-те 1100 кубометр кылдыр күүсеттинген.

Бо чылын бригада малчыннарга 15 чурталга бажыннарын, 8 автомашинага гараж, 600 хойга кажаа болгаш өске-даа чугула тудугларны кылыр. Ам белеткеттинген ыышты тудуг участоктарынче массалыг сөөртүп турар. Бо хүннерде «ДТ-54» трактор база 20 аъттар-биле 400 ажыг кубометрни сөөрткен.

Пленумнуң материалдарын колхозчулар улуг өөрүшкүлүг таныжып турар. Мурнакчы хойжу эш Алдын-Херел эрткен чылын хой бүрүзүнден-не 3 килограмм 100 грамм дүктү алган. Бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 110 хураганнарны менди доруктурарын малчын хүлээнген. Чүрт инектериниң бирээзинденне 1200 кг сүт сагган эш Төре ам 1400 кг сүттү саарын илереткен.

Колхозтуң малы менди болгаш хүр кыыштаглап турар. Шээр мал 41 кезек черде, ам хой массалыг ооллап эгелээн. Сөөлгү хүннерге чедир төрээн 812 хойнуң хураганнары шупту менди. Ол ышкаш сүт-бараан фермаларында чаа төрүттүнген 27 бызаалар база эки доруттуп, иелериниң сүдү албек болуп турар.

Тудугжуларда

«Коммунтудуг» тудуг-септелге эргелелинде Василий Манаковка удуртқан комплексилиг бригаданың кежигүннери январьның баштайгы өн хонуунуң онаалгаларын 110 хуу күүсеткеннер.

СЭКП ТК-ның өөлчеглиг XXII съездизин чыылдырар дугайында СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын улуг өөрүшкү-биле танышкаш, олар күш-ажылды организастаарын өжижидип, тудуг материалдарын камнап, январьның онаалгаларын беш хонук бурунгаар күүседирин хүлээнгеннер.

Аныяк бүдүрүлгениң күш-ажылчы чедиишкиннери

Областа чаа тургустунган аныяк бүдүрүлгелерниң бирээзи «Улуг-Хем» ыяш үлетпүр ажыл-агыйы төөгүлүг чеди чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын ниити продукция бүдүрер талазы-биле 105,3 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр 815 мун рубльдин продукциязын бүдүрген.

Бүдүрүлге ажылдарынга эң дээре көргүзүглерни ыяш дилер цех (начальниги эш Фалалеев) болгаш Сыстыг-Хемнин ыяш белеткээр участогу (начальниги эш Анфимов) чедип алган. Ниити продукция бүдүрер талазы-биле планын ыяш дилер цех 105 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр 461 мун рубльге дилген ыяш материалдарын берген. Цехте коммунистиг күш-ажылдың бригадалары деп ат дээш демисел күштелген. Коммунистер Воротников, Кандауров олар удуртқан пилорамщиктер бригадалары ол бедик ат дээш демисешпишаан, бүдүрүлге планын ай санында 130 хуудан куду эвес күүседип, коллективте калбарган социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп турар.

Сыстыг-Хемниң ыяш белеткээр участогу чыл планын ажыр күүсеткен болгаш 804 мун рубль орулганы пландан ажыр киирип алган.

Бүдүрүлгеге техниктиг дешилгени чедип алырының чаа хевири болур комплексилиг бригадаларны тургузар талазы-биле ажылдар Сизиминиң ыяш белеткээр участогунда (начальниги эш Трепачкин) калбаа-биле чоруттунуп турар. Ында ам 5 комплексилиг бригадаларны тургускан, оларны тракторлар, автомашиналар, моторлуг хирээлер болгаш өске-даа механизмнер-биле бүрүн дерип чепсеглээн.

Дуржулгалыг бригадирлер Усков, Нипотач оларга удуртқан комплексилиг бригадалар планныг онаалдаларын 140—150 хуу күүсетпишаан, 1960 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткеннер. Ол бригадаларның кежигүннери тудугта хереглээр ыыштарны ангы-ангы сорттарга ылгаарын, ыяш кезер участоктарны арыглап, аштаарын ак-сеткилдиг күүседип турарлар. Ынчангаш ында тайгага өрт айыылы болу бээринин кол чылдагааны болур күргаг ыяш будуктары, чоңгулар өй-шаанда аштаттынып турар, ыыштың чидирии копчуг өвөөн.

Участоктуң чолаачылары Сомов, Новоселов, Семенов, Попов олар автомашиналар чоруурунга таарымча чок берге оруктарга торулбайн, бүдүрүлге планын үргүлчү ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунда кирген-нер.

Бо чедиишкиннер-биле чергелештир «Улуг-Хем» ыяш үлетпүр ажыл-агыйының чамдык цехтери чыл планын күүсетпээн.

Ыяштан эт-хереклелер кылыр цехтиң чыл планы үзүлген, 245 мун рубльге эт-хереклелерни цех чедир бербээн. Мооң кол чылдагааны цехтиң удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының бүдүрүлге ажылдарын таарыштыр, шын организастап чоруттаанындан болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринче, бүдүрүлге ажылдарын механизастаарынче, ажыглаттынмайн турар иштики курлавырларны шиңгээриинче чогуур кичээнгей салбаанындан хамааржыр.

Ол ышкаш областың хандырылга болгаш сайгарылга эргелели (начальниги эш Цевменко) цехти янзы-бүрү материалдар-биле өй-шаанда хандырбайн келгени план күүселдезинге улуг шаптык ужураштырганын демдеглээри чугула. Чижээ, чагыг өзугаар ыяштан эт-хереклелер кылыр цехке 1960 чылда 15 мун кезек иштики шоочаларны хандырылга эргелели бээр турган, ооң үгле 50 хуузун күүсеткен. Ол шоочалар чок болганындан амгы үеде цехтиң складында 200 мун рубль өртектиг эт-хереклелер дыка үр чыдып турар.

Ыяш белеткээр участоктардан тудуг материалдарын Кызылче сөөртүрүнүң чыл планы үзүлген. Ооң чылдагааны үгле № 1 чүк АТК-зы (начальниги эш Зандеев) Соруглуг-Шивиде чаа участоктан ыяш сөөртүрү-биле чарган кераазин күүсетпээни-биле тайылбырлаттынар.

«Улуг-Хем» ыяш үлетпүр ажыл-агыйының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, төөгүлүг чеди чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын декабрь 25-те бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседир болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3 хуу бедидер, продукцияның бөтүнезин планда көрүнгенинге удур 1 хуу чиигедир деп хүлээлгелерни алгаш күжениишкинниг ажылдап киришкен. Коллектив кежигүннери ол хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Л. БАШКИРЦЕВ,
«Улуг-Хем» ыяш-үлетпүр ажыл-агыйында партбюро секретары.

Аныяктар одаар ыяш белеткелинде

Көдээ комсомолчулар болгаш аныяктар колхоз бүдүрүлгезинге улуг күш болуп, боттарының мурнакчы чоруун көргүзүп турары биллингир. Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң комсомолчулары болгаш аныяктары артельдин мурнунга салдынган сорулгаларны боттандырарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Оттулар ыяш белеткээр, Дембикейниң баштааны аныяктар бригадазы бо чылын 4000 кубометр ыышты белеткээр хүлээлге алган. Бригада декабрь айдан бээр 2000 кубометрни хап тургускан. Бригаданың кежигүннери ийи-ийи болуп алган, аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турарлар. К. Чылбак-оол, М. Баян, К. Сады, О. Маадыр-оол, М. Балдан-оол, К. Дондар-оол олар хүн онаалгазын үргүлчү ажыр күүседип, хүнде 6 кубометр ыышты тургузар нормазын 8—12 кубометр чедирип, бригадада социалистиг чарыштың мурнунда чоруп турарлар.

Комсомолчу К. Бачын шагының кайы-даа үезинде бригадаларга чем кылып, поварлап келген. Ол ам ыяш белеткеп турар аныяктарның бригадазында поварлап, эки шынарлыг чемни белеткеп, оларның чурттап турар бажынын арыг түүлп турар.

К. КОШКАР-ООЛ.

Малчыннарга дузалап турар

Колхоз баштаар черинин болгаш партия эге организациязының каттышкан хуралынга бригадаларның малчыннарга шефтээрининиң дугайын чугаалашкаш, оларны одарларга онааган. Ам бригадалар шефтээшкинни эгелей бергеннер. Чижээ, эш Самбунуң удуртуп турары туйбужулар бригадазы беш коданнарны кыштагларга көжүрүп чедирген болгаш дөрт кажаалардың көрженнерин хоорган, мал чемнерин сөөртүп эккеп алырынга дузалашкан. Ол ышкаш эш Доржунуң трактор бригадазы онааштан коданнарынга шеф ажылын эгелээш, хойжулар Байыс-кылан, Дыртык-оол оларның коданнарынга 2—2 хураган кажааларын тудуп бергеннер.

Малчыннар хышкы ооллаашкын үезинде төрээн хураганнарны менди ап турарлар. Хойжу Хемер-оол 30 хойдан 30, Кертик-оол 35 хойдан 35 хураганнарны, ниитизи-биле 254 хойларның хураганнарын хойжулар менди алганнар.

О. ЛОПСАН,
Сүт-Хөл район, Киров аттыг колхоз.

Тарылгага белеткелди озалдадып болбас

1961 чылдың часкы тарылгазынга белеткелдер Улуг-Хем районнуң «СЭКП XX съездизи» колхозунда кончуг ооҗум чоруп турар. Чижээ, артель 362 тонна кызыл-тас үрезинин урган-даа болза, ниитизи-биле ам-даа 80 тонна үрезин четпес. Үрезин арыглаашкыны ооҗум темпиде.

Кукуруза шөлүнге өдек төгери планнаттынза-даа, чоокку үеге чедир чаңгыс центнер-даа өдек төктүнмээн. Шала ырак черге өдек сөөртүр дээрге, аътар арган, дагалаттынмаан дээр хөөн-биле ол ажылды чызып турары таарышпас. Баштаар чер хову бригадаларының чамдык кижилерин тайгада ыяш белеткелинче чартыктырып турар.

Колхоз бо чылын 30 гектар картофельди тарыыр планныг, ам-даа дир чаңгыс центнер-даа өдек төктүнмээн. Шала ырак черге өдек сөөртүр дээрге, аътар арган, дагалаттынмаан дээр хөөн-биле ол ажылды чызып турары таарышпас. Баштаар чер хову бригадаларының чамдык кижилерин тайгада ыяш белеткелинче чартыктырып турар.

Колхоз бо чылын 30 гектар картофельди тарыыр планныг, ам-даа 20 тонна картофель үрезини четпес. Огород шөлүнге 210 тонна өдек төгери, парник оңгарларының кырын шывар 240 кезек шывыгны белеткеп алыры ам-даа күүсеттинмейн турар. Огород бригадазында быжыглаан 30 кижинин үгле 10-ну ажылдап турары четпес. Белеткелдерни озалдадып болбас.

Д. ШУЛУУ.

Шагаан-Арыгдан ырак өвесте Белдир-Кежиг суурже бар чыткан бис. Өлөөн ханы оңгар кешкеш, машинавыс турупту.

— Минута хире-ле мананар, чаа-ла мотор болгай, чүге «чөдүре-дир» дээш, чолаачывыс дүже халыды. Ону ажыглай тыртып алгаш, бис база дүжүптүвүс. Аяс хүнге чайыннанган харның кыры каракты чылчыыктадып тур.

— Чаңгыс минута аазааным частырыг бөлүп тур эштер, «чөдүлү эмнээринге» чартык шак ыяавыла үнер хире-дир, сай кыдыында кургаг талдардан эккелгеш, одагдан кыпсып өгеленип турунар — деп, чолаачывыс чугаалады.

Ооң «даалгазын» күүседир дээш сайже чүгүржүп-ле кагдывыс. Кезек талдар ындында улуг сараат сиген турган чүве. Ооң бир тулумдан эккелгеш, от кыпсып алза ажырбас боор дижип, чугаалажып турбужевисче ол сараат чанындан чиңгир көк дээрбекчигештер дээрже аттыгып үнүп, тррр...трр...тр деп күчүлүг «ДТ»-нин мотору шимээргээн соонда демги сараадывыс шимчээш чорупту.

Ол аразы үр-даа болбаан. Машинавыс белен болганындан орукту уламчылап чоруптувус. Суур кыдыынга чедип чорувуста демги сараат мурнувуста бо бар чор. Карак-биле чижеглеп көөрүмге трактор шанаанда 4 тонна ажыг сигенни ылап-ла чүдүрген болду. Сиген сөөрткен тракторну эрте халыла бээринин аргазы-даа чок болган: шанакта сигеннин кыдыглары орук ийинин чүм харын далбыйлап бар чор.

— Саян дагларынга машиналар мурнунче улуг чүктүг машина киргенде база-ла мындыг болгай, калгып-ла турар апаар, суурга чедир «бастырар» апарган-лыр ийин деп, ам харын чоргаарланган чүве-даа дег апарган чолаачывыстың чугаазын дыннап чоруур аравыста сараат кырында чагылыг кижи бистин чеде хонуп келгенивисти эскерип кааны-ла ол боор, сыйт! — кыдыр сыгырган соонда трактор тура дүшкен.

— Экии, эштер, чоп өлекке доктаай бердинер, чоруп олурунар, бис силернин соонар-биле чоруулу—деп, шагда-ла таапкызын кыпсып өгелей берген экипажка — үш кижиге чугаалалым.

— Силер харын эрте берипер дарга, бис бо бажыннардан шайлай тыртып алыылы дээш өжегээр турупканывыс ол, бис ынаар чоокшулаар болзувусса суурнуң инектери үглеп-ле келир чүве, кезээн улус бис—деп, тракторну доктаадыпкан медээниң автору харыылай-дыр.

— Сигенни кайыын, кайнаар апаарынар ол?

— Сөөктүгден Арысканче, а Арыскандан кайы кыштагже аппарынар дээр болдур, ынаар баар бис.

Улуг-Хем районнуң «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң сиген сөөртүкчүзү, тракторист Сүрүн Түлүш болгаш ооң чүдүрүкчүлери Иван Сундуй, Петр Серээ олар-биле бистиң таныжылгавыс ынчаар өгелээн. Үш өннүктер совхозтуң ыракта кескен сигенин кыштагларже чер кара турда—күзүн-не сөөртүп өгелээннер. Олар үгле бо чылын сиген дажып өгелээн эвес, харын мурнунда чылдарда база ажылдап турган, ол ажылга мергежээн эштер болду.

— Чер аразы ырак-тыр ийин, Арысканга чедир 15, ооң ынай ферма азы өске кыштагларга чедир 10 ажыг км болгулаар, а эң-не багай чүве болза—орук. Канчаардаа ооҗум, оваарымчалыг чоруп орда шанакта сиген бо-ла чайлы бээр, ону катап чүдүрүп турда-ла хүн эрте бээр таварылгалар тургулаар. Ноябрьда 50 тонна чыгыы, а декабрьда хар кылынап, оруктун чазалганындан 65 тонна хире сигенни кыштагларга чедирдивис—деп, Сүрүн Седипович Түлүш чугаалады.

— Төөгүлүг чеди чыл планының үшкү чылының баштайгы айында күжениишкинниг ажылдавас болза черле хоржок, ынчангаш январьда 70 тоннадан эвээш эвес сигенни ыраккы кыштагларга чедирерин үүн чугаалажып турдувус деп Иван Сундуй немей каапты.

— Бисте-даа чүү боор, чүдүрер, дүжүрер улус-ла болгай бис, а Сүрүн Түлүш-биле чугаалажып болза чүве-ле бар кижи ийин, совхозтуң дээре механизаторларының бирээзи болгай—дээш, Петр Серээ чоон кылдыр долгап алган махорказын соларга, ооң аксындан үнген ыш соок тыныш-биле холушкаш, трактор хоолайындан үнүп турган демги чиңгир-көк дээрбектер-биле адаанашкансыгдаа.

Механизатор Түлүш тракторист болур дээн күзелин чедип алгандан бээр каш чылдар эрткен болгаш ол ам дуржулгалыг, тракторнуң тургузуун өкизи-биле билир, мурнакчы кижилерниң бирээзи апарган. Совхозтуң дирекциязы азы бригадир кайнаар-ла чоруда-дыр, даалганы Түлүш ыяавыла күүседир. Түлүштүң бажынында хоолгалааш азып каан 4 хүндүлел бижиктери азы ооң хөрээн каастаан «Күш-ажылга шылгарал», «Күр болгаш курукган черлерни шиңгээдип алганы дээш» деп медальдар ооң тодаргай херечизи.

— Түлүш алдыы-үстүү ховуларны чарып турда, аар ширик-тер андазын бизиндеп чайлап чадааш, хомудап турганзыг апаар болгай—дижип, хову бригадазының чамдык кижилериниң чугаалажып турары база таварылга эвес. Тракторист Түлүш эрткен чылын 1200 га чымчак черни аңдарган, а ооң трактору ам-даа ажылдавышаан.

— Шилип алган мергежилимге ынак мен, ынчалза-даа чажыргаш канчаар, күзүн, чазын соок үелерде чер чара бээрге берге-ле. Тракторнуң ыш үндүрер хоолайының доорзу хан дег кызыл изин кээрге, биче када таакпылап аар дээш дүже бээрге, ийи дөмек углунмас кылдыр көжүп, дона берген турар. Чаңчыга бээрге бодунуң мергежилинден өске ыңдыг эки мергежил чок кылдыр сагындырардыр — дээш, Түлүш каттырды.

— Ам силернин мурнуларда эң чугула кандыг сорулгалар турып турарыл?

— Кыштагларже сиген сөөртүрүн уламчылаар, тракторну черчер Советтеринге сонгулдалар хүнүнге чедир септеп алыр. Чымчак черни 1200 гадан хөйну аңдарарын бодап турар мен, ол дугайын бригадир болгаш эш-өөр улустар-биле дугуржуп, чугаалажыр мен. Ынчаарга эң-не кол чүүл болза СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, октябрьда болур партияның XXII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры деп билип турар мен.

— Эки-дир, кижи бүрүзү-ле болунуң хүлээлгезин силер ышкаш тодаргай билип, үш дапкыр күжениишкинниг ажыллааргa, коммунизм хүн үнген тулум-на чоокшулап орар болгай, ажылхерекке чедиишкиниг болурунарны күзедивис, байырлыг!

— Байырлыг, дараазындагы ужуражыышкынга чедир!—дээш, Сүрүн Түлүш болгаш ооң эштери Иван Сундуй, Петр Серээ олар даалгазын күүседип чоруптулар.

Чурукта: «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң дээре тракторизи Сүрүн Түлүш.

А. АИР.

БИР СТУДИЯНЫҢ 200 ФИЛЬМНЕРИ БОЛГАШ КИНОЖУРНАЛДАРЫ

МОСКВА. (СЭТА). Москваның эртемнер нептередир фильмнер студиязының кылганы чаа кинону (режиссёру Н. Чуриков) «...Электрижидилгени катканы ол болур»—деп, кайгамчыктыг ленинчи сөстер-биле адаан. Ук фильмни бистиң Төрөөн чуртувустуң хөй-хөй черлеринге — Москвага болгаш Ленинградка, Волгага болгаш Днепрге, Сибирьге, Ортаакы Азияга тырттырган. Көрүкчүлер Братск чоогунга Ангарның боор турарын болгаш Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң эгелээнин, Чаа-Воронежтиң атомнуг электростанциязын туткан турар тудуг шөлүн болгаш Каховканың гидро-белдирин экранга көөрлер. Бистиң үеристиң база бир тодаргай хевири апарган кайгамчык улуг электри магистралдарын өөн ховуларны болгаш тайга-сыннарны таварты кылып турары оон көстүр.

Көрүкчүлер 1961 чылдың бирги чартыында эртемнер нептередир фильмнерниң Москва студиязының өзөөн каш чаа ажылдарын база көөрлер. Олар болза, Курскиниң магниттиг аномалиязын ажытканының, шинчилээнинин болгаш ажылдап эгелээнинин төөгүзүнүң дугайында «Бойдустуң улуг белээ»; эртемниң эн-не аныяк адыларының бирээзи — радиоастрономияның төрүттүнгениниң болгаш хөгжөөнинин дудугайында «Өртемчейниң үнү»; чаа хоорайларның планнаашкынының болгаш тудуушкунуның база эрги хоорайларның эде конструкциязының дугайында «Хоорайлар тудуунда чаа үүл» деп кинофильмнер болур.

— Бо чылын Москваның бо киностудиязы 200 ажыг фильмнерни болгаш киножурналдарны кылып үндүрер—деп, СЭТА-ның корреспондентизинге ол черниң директору М. В. Тихонов дыннаткан.

Өзөөн каш фильмнер ленинчи темалыг болур «Ленинниң холбиле бижээн үүлдери» деп чурукту кылган чогаадыкчы коллектив ам «Искра» канчаар кыва бергенил» деп фильмни тырттырып турар. Анаа ниити-оруктуң бирги марксисчи солунун тургузар талазы-биле Владимир Ильичиниң ажыл-чорудулгазын көргүскен турар. «Чогаадылга үрен үүлүнде Ленинниң овур-хевири» деп фильмге В. Серов, Е. Кибирик, М. Менизер олар шак од хүндүлүг, нарын болгаш харыысалгалыг теманы кылыр дээш оларның болгаш оон өөрүнүн канчаар ажылдаанын чугаалаарлар. Иван Шадрның чогаадылга ажылының дугайында кино очеркте улуг баштынчының дүрүү-хевирин улуг чогаадылга ажылынга көргүскениниң дугайы улуг черни өзөөр.

Дыка хөй фильмнерни совет эртем угаанының хөгжүлдезинге, күш-ажылдың дешилгелиг аргаларын пропагандаларынга хөлбаштырып турар. «Ракеталар өртемчейже ужудуп турлар» деп кино-чурук янзы-бүрү хевирлерниң ракеталарының дузалаамчызы-биле чорудуп турар совет эртемденнериң шинчилелдери-биле көрүкчүлерни таныштырар. «Олар чер кырында 15» деп ат-биле черде ховар бүдүмелдерниң тургузуунун болгаш оларны хереглээриниң дугайын чугаалап турар кино очеркти үндүрген. «Конверторнуң ийиги амыдыралы» деп фильмниң авторлары кислородтуң дузазы-биле чиик үнелиг канны канчаар кылып ап турарын ында көргүзүп турар.

Моон мурнундагы чылдарда ышкаш, студияның ажылдакчыларының ажылында улуг черни көдээ ажыл-агый темазынга кино-чуруктар өзөлеп турар. Ылаңгыя «Мал чемнериниң бедик шынары дээш», «Ажаан алышкынга чаа техника», «Сад болгаш виноград ажылынга мурнакчы дуржулга» (Крымның эн эки ажыл-агыларының ажылын көргүскен) деп фильмнерни тырттырары чоокта чаа доозулган, ында чурттуң мурнакчы колхозтарының болгаш совхозтарының ажылының дуржулгазын көргүзүп турар.

Лаоста болуушкун

ХАНОЙ. (СЭТА). Лаостуң чазак шериглери Патет-Лаонуң дайынчы отрядтары-биле дем каттыжыышкынныг демиселинге Сиенг-Куангтың мурнуу талазында Та-Бун деп быжыглал черин эзлээш, база бир тиилелгени чедип алган. Чаа тиилелге болза Лаостуң патриоттуг күштериниң улам сырый каттыжыышкынының дугайын херечилеп турар деп «Лаостуң үнү» радио айыткан.

Лаостуң патриоттарының тиилелгезинин ужурундан үймээнчилериниң солдаттарының сагыш-сеткили дыка кудулаан. Солдаттар боттарының офицерлериниң дужаалын күүседириниң дугайын ойталап, чазак шериглериниң талазынче чайгылып кирип турар апарган. Амгы үеде инициатива капитан Конг Ленин болгаш Патет-Лаонуң күштериниң холунда долузу-биле киргенин «Лаостуң үнү» радиостанция дыннаткан.

Дүрүм өзугаар чазактың радиостанциязы «Лаостуң үнүнүң» дыннатканы болза: январь 16-да үймээнчилериниң халдакчы отрядының 100 ажыг солдаттары чазак шериглериниң талазынче чайгылып кирген. Ол ышкаш үймээнчилериниң 10 дугаар батальонунуң бөлүк солдаттары база-ла чазак шериглериниң талазынче кирген.

ПЕКИН. (СЭТА). Америк агрессорларны капитан Конг Ле шынгыызы-биле буруудаткан.

Конг Ленин медеглелинге чугаалап турары болза: «Бир эвес АКШ Лаоска удур холгаарлаашкының болгаш агрессиязын соксатпас болза мен бүгү-ле акы-дунмалышкы чурттарны болгаш улустарны, бүгү-ле эп-найыралчы чурттарны болгаш тайбыңга ынакшылдыг улустарны америк империализмниң планнарын болдурбас дээш Суванна Фуманың чазаанга шак ыңдыг боо-чепсекти бөзринче кыйгырар мен.

Иви кадарчызы.

Фотоэтюд П. Гольцовтуу.

КОНГОДА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Тисвильдиң шериг легаринден Франс Пресс агентилелдиң тускай корреспондентизинин дыннадып турары болза: Тисвильге сөөлгү болуушкунуун дугайын чажырып турза-даа ол шериг лагеринге «шыңгыы тура халыышкын» үнген болгаш Лумумба өзөөн каш шактар дургузунда хосталгага турганы тодаргай апарган.

Тура халыышкынның кара чангыс чылдагааны болза солдаттарның хөлези улгаттырар негелдези дээр мобутучуларның бадытказашкынының шын өвезин ол-ла корреспондент айыткан.

Тура халыышкынның үнеринге Лумумбаның талалакчыларының суртаалы шиитпирлиг рольду ойнаан деп корреспондент бижээн. Киву можуда болгаш Сонгу Катангада генерал Лундуланың шериглериниң чедиишкиннериниң дугайында чугаалап турар хуудустарның артынчылары лагеринің пазараннарының ханаларында ам-даа турбушаан.

Тура халыышкынны басса-даа «дүвүрөөзин чавырылбаан болгаш оон үнген чылдаганнары узуктаттынмаан» деп ол айыткан. Мобутучулар Лумумбаны «эн идегелдиг черже» аппаар деп турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Лумумбаны хостапкан дугайында дыннадыг соонда, Леопольдвильде бельгилериниң ортузунга дүвүрөөзин болган. «Лумумбаны хостапкан дугайында январь 13-те дамчыыр чугаа тарай хона бөзрге, премьер-министриңг дайыннары дезип эгелээн. Олар Конго хемниң ол чарыында турар Браззавильже кежер дээш паромнарны сымас кылдыр тырлып турун берген. Хүн ажар дей бөзрге паромнар кешпестөөн, ынчангаш ук хемни карангыда кежери айыылдыг турда-ла бельгилер моторлуг хемелерни хөлезилеп турганнар. Оон бөзр Браззавильдиң гостиницаларындан чангыс-даа өрөөлди хөлезилеп алыр арга чок апарган» деп «Нью-Йорк таймс» солуннуң Леопольдвильде корреспондентизи бижээн.

Президент Касавубу январь 14-те Хаммаршельдиге чагаа чоруткаш, КНО-нуң чингине секретарының Конгода тускай төлөөлекчизи Дайяланы доп-дораан кыйгыртырын негээн.

Мобутучу «чингине комиссарларның чөвүлелинин» баштыны Бомбоко Касавубунуң ол негелдезин тайылбырлааш, дүрүм өзугаар чазактың шериглериниң сөөлгү хүннерде чугула чедиишкиннерни чедип алган черлери—Киву можуга болгаш Сонгу Катангага КНО-нуң шериглерин «тоомча чок болган» дээш буруудатканын Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Леопольдвильден дыннаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). КНО-нуң шериглериниң чаа-чаа кезектерин Маноноже агаар дамчыштыр октап турар болгаш Сонгу Катангада КНО-нуң шериглериниң командылакчызы англи генерал Уорд ында дүрүм өзугаар чазактың шериглериниң чепсээн дужүрер деп орадаажып турар. Оон чылдагаанындан КНО-нуң Манонода шериг кезектери-биле дүрүм өзугаар чазактың шериглериниң аразында январь 13-те сегиржип алышкын болган. Дүрүм өзугаар чазактың шериглериниң болгаш тура халыышкан балуба аймак-сөөк кижилериниң шыңгыы удурланыышкынының ужурундан тулчуушкунну сокедыр дугуржулганы кылган.

КАИР. (СЭТА). Конгонуң премьер-министриниң хүлээлгезин түр күүседип турар Антуан Гизенга Каттышкан Араб Республиканың президентизи Насерге чоруткан телеграммазынга мынча деп дыннаткан: бельги парашютистер Руанда-Урундиниң девискээринден Чөөн можуда Гома хоорайже халдаашкын кылгаш, ону күштүү-биле бомбалаан болгаш телеграфты чаза тепсирин орадаашканнар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Конгонуң колонизаторларының эрге-ажыктарынга чагыртырыче угланган политикага хөнү чокталган дүвүрөөзиннинг чорук полковник Мобутунуң шериглериниң ортузунда калбарып турар.

Эрткен неделя Тисвильдиң шериг лагеринде хыптыгын үнген хөлөөзинниг чорук Мобутунуң Леопольдвильдиң чоогунда көл шериг лагеринче болгаш Нджили аэродромче нептерөөн деп Юнайтед Пресс Интернейшнл агентилелдиң корреспондентизи Леопольдвильден дыннаткан. Нджилиге тура халышкан солдаттар боттарының офицерлерин туткулааш, эттеп соп турганнар. Солдаттарның тура халыышкынын өзөөн каш шак болганда базар аргалыг болган.

ПАРИЖ. (СЭТА). КНО-нуң Конгода шериглериниң командылакчызының штабының начальниги Менгеша Ясу январь 16-да Стэнливильден үнүпкен. Ол аңаа Конго Республиканың премьер-министриниң хүлөөлгезин күүседип турар Антуан Гизенга-биле болгаш национал шериг-ниң командылакчызы Виктор Лундуа-биле чугаалажыышкын кылыр дээш чорааан. Лумумба-Гизенганың чазаанның эрге-чагыргаларын чоокта чаа катап тургускан Мононо (Сонгу Катангада) девискээринде байдал дугайында чугаалажыышкыннар болган деп Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи дыннаткан.

Айыыл чок чорук Чөвүлелинде

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң январь 14-те болган хуралынга Совет Эвилелиниң киирген айтырыын—Конго Республикага удур Бельгияның чаа агрессия үүлгедиишкинериниң дугайын чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Экваторнуң Чилиниң төлөөлекчилери болгаш чанкайшичи хуралдың эгезинде сөс алгаш, Бельгияны камгалааннар. Оон соонда, ССРЭ-ниң төлөөлекчизи В. А. Зорин бо талазы-биле санал-онал алышкынының түүнелин кылып чүве чугаалаан.

Кым кайы талада турар дээрзин Айыыл чок чорук Чөвүлелинге санал-онал алышкыны көргүскен деп ол чугаалаан. АКШ, Англия болгаш Франция бодунуң эвилелчизин камгалаан. НАТО дээрге колонизаторларның шериг политиктиг эвилели дээрзин бо чурттар база катап тодаргайы-биле илереткен деп Зорин айыткан.

Совет Эвилели, Либерия, КАР болгаш Цейлон конго улустуң талазында болганнар. Бельги колонизаторларның болгаш оон барыын чүкте эвилелчилериниң үүлгедиишкиннерин Африка болгаш Азия диптеринин чурттарының төлөөлери маңаа илереткен деп Зорин демдеглээн.

Совет төлөөлекчи 3 чурттарның Айыыл чок чорук Чөвүлелинге чугаалажыры-биле киирген резолюция төлевилелинге хамаарыштыр чугаалаш, ында Конгода байдалды эки-жидериниче угланган хемчеглерни кииргенин айыткан.

Дараазында Либерияның төлөөзи ийиги удаа сөс алган. Оон соонда Бельгияның төлөөзинин болгаш Казавубу-Мобутунуң бөлүтлеиишкининиң төлөөлекчизиниң Совет Эвилелиңге удур хоозун чулчуруушкун кылганының дараазында, КНО-нуң чингине секретары Хаммаршельд сес алган. КНО-нуң Конгода шериглериниң командылал черинин үүлгедиишкиннерин мурнундагызы хевээр-ле камгалавышаан, ол Совет Эвилелиниң киирген буруудадыышкыны үндезин чок деп бадыткаан.

Оон чугаазының соонда Цейлонуң, Либерияның болгаш Каттышкан Араб Республиканың резолюция төлевилелин бадылаашкынга киирген болгаш ону хүлээп алыры дээш төлевилелди киирген чурттар болгаш Совет Эвилели бадылаан. Арткан 7 төлөөлер дадагалзап олуруп калганнар. Ынчангаш Конго Республикада байдалды чогумчударынга деткимче кылып болур база бир резолюцияны барыын чүк чурттары ынчаар хүлээп албайн барган.

ТЫВАНЫҢ МИНЕРАЛДЫГ КУРЛАВЫРЛАРЫ*

Чоокка чедир-ле геология чуруунга Тываның девискээри анаа-ла ак чер турган. Амгы үеде совет геологтарның күүсениишкини-биле области минерал чиг-эттиг байлак курлавырлары ажыттынган.

Ак-Довурак девискээринде сиирленчек даг-дүгү бодунуң эн бедик шынарының талазы-биле делегейде бирги черде турар. Ам Тыва даг-дүгүнүң байлак курлавырының талазы-биле Совет Эвилелиниң ийиги баазазы болуп бар чыдар.

Биче-Аянгатыда, Шуурмакта болгаш өске-даа черлерде даг-дүгү-биле байлактыг черлерни база илередип тыпкан, ол черлер амдыыында шинчилеттинмээн, ынчалза-даа моон соңгаар улуг ужур-дузалыг болуру чайлаш чок. Бо черлер орук транспорт талазы-биле дыка таарымчалыг, биргизи Ак-Довуруктан Мурнуу үүкче 40 км черде, а ийигизи Самагалдай баар чазаглыг оруктан 15 км черде турар. Даг-дүгүнүң кылагар кара хевирлери чыдар черлер (Сөөл-Чер, Час-Адыр болгаш өске-даа) база тывылган. Тыва ультра-үндезин (эн баштай тывылган) породаларлыг (ажыктыг казымалдарның каңды-**(Ред.)** черлер-биле кончуг байлак. Олар даг-дүгү-биле холбаалыг болуп турар. Амгы үеде ультра-үндезин породаларның бүдүн-бүдүн куржаглары тывылган (Тываның барыын болгаш мурнуу талалары, Каа-Хем болгаш өске-даа), ындыгның төлөөзинде казар байлактыг чаа черлерни дилеп тыварының перспективалары дыка таарымчалыг болуп турар.

Ультра-үндезин породаларның нептерөөн черлеринде чонар-даштың кончуг улуг курлавырлары база бар болуп турар. Оларның кол бар черлери Ак-Довуруктың даг-дүгүнүн чоогунда, а ол ышкаш Тываның чөөн талазында (Билин, Улар, Тарлашкын болгаш өске-даа черлерде) бар.

Чоокта чаа Элегестиң солагай талакы эриинден, Хову-Аксы суурнун чоогундан кобальт тывылган. Ол черниң рудазынын составында кобальтыдан ангыда, никель, чес-холо болгаш өске-даа металлдар бар болуп турар. Кобальт-никель холуксаалыг рудалыг черлер өске-даа чамдык районнарда база бар.

Тыва демир рудазы-биле база байлак. Оон кончуг улуг курлавырлары Кара-Сугдан, мурнуу-чөөн чүкте Мугур хемниң унундан тывылган. Кара-Сугнуң рудаларында демирден ангыда флюорит болгаш барит бар. Ында демир рудалары чер кырындан 100—300 метр ханы черде чыдар.

Оларның эн адаанда сидерит, барит болгаш флюорит дээн ышкаш кол рудалар чыдып турар; оон ангыда гематит, пирит болгаш кварц ышкаш эдеринчи рудалар база бар. Мындыг хевирлериң рудалары Тываның өске-даа черлеринде: Чаа-Хөлде, Улаатайда, Чозада болгаш өскеда черлерде база билдингир. Мугур хемниң унундан 38—40 хуузу демирлиг демир кварциттери тывылган.

Тываның девискээринде янзы-бүрү уксаалыг хевирлериң чартык металл рудаларының курлавырлары чыдып турар черлер база бар. Оларның эн-не улуг ужур-дузалыы күүгүр холушкаш холумак металлдар рудалары болур, ындыг чер болза Кызыл-Даштың казар байлактыг чери болур. Оон рудаларында холумак металлдардан ангыда, күгүр холушкан бедик шынарлыг рудалар бар. Тываның чамдык районнарында алдынны база казып турар. Моон соңгаар ховар металлдарның курлавырларын дилеп тыварынга илгеп болурупун барымдаазы бар апарган.

Тываның мурнуу-чөөн талазында Балыктыг хемниң унундан алюминий үлетпүрүнге перспективтиг чиг-эт болур нефелинниг сиениттериң чыдар черлери тывылган. Нефелинниг породалар Чикте, Дахи-Нуурда болгаш Баян-Колда мөөнеттинген. Оларның составында дой-довурак 20,68 хуудан 23,61 хуу чедир бар.

Ол-ла черде, Нарын болгаш Балыктыг хемнериң бажында, Сангилен сынында руда чок казар байлактың кончуг үнелиг хевирлериниң бирээзи болур оптиктиг кальциттиң курлавырлары бар. Кальциттиң минералдары протерозой эразының үезинде тывылган кол породаларын составында кирип турар. Ында кальцит минералдарындан ангыда графиттиг сланецтер болгаш кварциттер бар болуп турар.

Тываның мурнуу-чөөн талазында керамиктиг чиг-эттиң болгаш слюданың хөй чыдар черлери бар. Тываның төп кезээнде колдуунда коксту хөмүр даштың хөй чыдар чери илеретинген болгаш шинчилеттинген. Бо хөмүр даш шуут-ла Тыва автономнуг области кокс бүдүрериңге ажылаттынган туруп болур. Металлургияга хереклиг коксту кедизинде барып Красноярскиниң азы Иркутскиниң экономиктиг районнарынче сөөртүп база болур. Тыванын (Элегестиң) хөмүр дажы-биле амгы үеде Кызылдың ТЭЦ-зи ажылдап турар.

Тыванын барыын талазында, Хемчиктиң бажында Сарыг-Хая деп даг-да агальматолит деп минералдың кончуг улуг курлавырлары ажыттынган. Оон соонда АКШ-та казып турар флинт-хырбаныы ышкаш болуп турар. Оларны мун градус ажыг бедик температуралыг домналарның от салыр черин кылырына ажытлап турар.

Бүгү-эвилелге ужур-дузалыг минералдыг чиг-эттен ангыда, Тыва тус черге, шуут-ла областың үлетпүр, тудуг ажылдарын сайзырадырынга улуг ужур-дузалыг казар байлактарлыг. Оларга тууйбу кылыр дой-довурак болгаш тудуг элезини, кварциттер болгаш чугай даштары хамааржыр.

Мында тудугга хереклиг шифер кылыр сланецтериң чыдар черлери кончуг хөй. Оларның эн хөй курлавырлары Хемчиктиң баштарында мөөнеттинген. Тыванын дустуг хөлдеринде (15 санныг) ижер дус, натрийниң сульфаты, сода болгаш калий дузу бар. Оларның чамдыктары (Дус-Даг) келир үеде Чөөн-Сибирьниң калий үлетпүрүнүн төвү болуп болур.

Бистер минералдыг чиг-эттиң чүгле кол-кол казар байлактыг черлерин ададывыс, ынчалза-даа Тыва автономнуг область бойдус байлаының таарымчалыының болгаш янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле Сибирьде дыка перспективтиг чер болур деп чүве моон көстүр-дүр.

В. П. ЕРЕМЕЕВ,
геолог-минерал эртемнериниң кандидаты
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының рудалыг казар байлактарның, петрография, минералогия болгаш геохимия институту.
(Москва)

* * *

Тыва автономнуг областың ажыктыг казар байлааның схемалыг чуруу: *1—тууйбу кылыр кызыл дой; 2—пор-элезин; 3—шывыг сланецтери; 4—ак довурак; 5—графиттер; 6—нефелинниг сиениттер; 7—чугай дажы; 8—даг-дүгү; 9—слюда; 10—чонар даш; 11—хөмүр даш; 12—демир рудазы; 13—оптиктиг кальцит; 14—базальт болгаш шилденчек породалар; 15—кварциттер.*

* *Бо чүүлду 1960 чылда үнген № 10 «ПРИРОДА» деп сеткүүлден чара парлаан.*

ЧУРТТУҢ ШЫДЫРААЧЕМПИОНАДЫНДА

МОСКВА. (СЭТА). Чурттуң шыдыраа чемпионадының үшкү салыышкыны демиселдиң шыңгыыраашкыны болгаш салыышкыннарның чоорту идепкейжээни-биле өнөөланган. Дөрт шак ойнаанының соонда безин чангыс-даа салыышкын доозулбаан. Чүгле сөөлгү чартык шакта үш салыышкыннарның түннели үнген.

Гроссмейстер Бронштейн Киевтиң мастери Гуфельдиге улуг агы-биле ойнаан, берге байдалга таварышкан. Мерзе талазынче айыылды ойтур шавар деп орадаашкаш, ол шынарлыг бодазын орнаар ужурга таварышкан. Ынчалза-даа, ол чорук оны камгалап шыдаваан.

Авербах—Болеславский болгаш Тарасов—Корчной оларның салыглары лайым болгулаан.

Гроссмейстерлер Тайманов биле Смысловтуң салыы дүшкүүрлүг болган. Эң баштай инициатива актын талазынга турган. Олар мерзелерин солушканының соонда-даа ол инициатива хевээр турган. Ындыг-даа болза, салыышкынның сөөлүнде барып ийи удурланыкчының шактары четпейн барган, салыгны соңгаарлаткан, делегейниң экс-чемпиону артык оолдуг.

Гроссмейстерлер Спасский биле Геллерниң салыы мерзе-терге төнчүзү турда соңгаарлаттынган. Ол ужуражыышкын хайым болур чадап чок. Геллер 30 көште-ле Спасскийге хайымнажырын санаалдаан, ынчалзада ол ойталаан.

Ленинградчы мастер Черепков Куйбышевтиң гроссмейстери Полугаевскийге улуг кончуг эки ойнаан. Соңгаарлаткан салыгда Черепковта артык оол бар. Ынчалза-даа ол артык оолду ажыглаары аңаа берге. Хасин—Фурман болгаш Петросян—Лутиков оларның салыышкыннары материал талазы-биле деп байдалдыг соңгаарлаттынган. Украинаның чемпиону Штейнге удур агы-биле ойнап турар Борисенконуң байдалы өзөөн эки. Симагин биле Банниктиң салыы кончуг нарын байдалдыг турган соңгаарлаттынган. Киевтиң мастери артык оолдуг.

МОСКВА. (СЭТА). Дөртку салыының хөй нуруузу нарын, ховар дээн чидиг демиселге эрткен. 10 салыгларның 4-түн ак талалар уткан.

Гроссмейстер Смыслов Свердловтуң мастери Борисенкого удур дидим ойнаан. Ол мерзе талазынче оолдарын бурунгаарлаткан, 16-гы көште бир оглун өжегзөр бөзрге, ону Борисенко кичөөнгей чогу-биле апкан. Ынчангаш гроссмейстер төпте инициативаны апкан. Шагы четпейн барганы-биле Борисенко дүжүп берген.

Гроссмейстерлер Геллер биле Полугаевскийниң ооны 31-ги көште Геллерниң тиилегези-биле доозулган. Киевтин мастери Гуфельд база тиилелгени чедип алган. Оон удурланыкчызы Хасин француз камгаладыың бир хевиринге бодунуң туружун дыка бергедеткен. Москваның мастериниң чипкен бир артык бодазы байдалды чиидип шыдаваан, 20-ги көште ол шагын доктаадыпкан. Дөрт салыгның соонда Гуфельд 3 санныг болуп турар.

Фурман—Спасскийниң салыы кончуг чидиг болган. Ол салыгта дүшкүүрлүг чорук 40-ги көште эгелөөн. Спасский тиилээн. Украинаның чемпиону Штейн Россия Федерациязының чемпиону Тарасовка удур агы-биле ойнааш, удуп алган.

Банник—Петросянның салыы 12-ги көште хайым болган, ол ышкаш Болеславский—Лутиков, Черепков—Тайманов, Авербах—Бронштейн оларның салыглары база хайым болган. Чурттуң чемпиону Корчнойнуң Москваның мастери Симагин-биле ооны нарын байдалдыг соңгаарлаттынган.

Январь 16-да ССРЭ-ниң Төп шыдыраа клубунга үшкү болгаш дөртку салыгларның соңгаарлаттынган ооннарын төндүр салган.

Совет баскетболчуларның тиилелгези

БЕРЛИН. (СЭТА). Баскетбол талазы-биле Европаның кубогун ойнап алыры дээш Халл хоорайга болган маргылдаага Тарту хоорайның (ССРЭ) университединиң хереөженнер командазы биле «Химик» деп клубтуң (ГДР) спортчу клувунуң командазы ужуражкан. Совет командада 71 : 49, 34 : 18 саннар-биле уткан.

Ам ол ийи команданың ужуражыышкыны Эстониядa болур.

Областа АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн областа булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Хат барыын чүк угланыышкынныг, хошкак болгаш чоорту өй-тап апаар. Агаарның температураза: областа—22—27, а Кызылга —24—26 градус соок.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): **«Ырлап турар пудреница»**—11.30, 1.30, 5.30 шактарда; **«Достигаев болгаш өскелер-даа»**—3.30, 7.30, 9.30 шактарда; бише залга: **«Иванна»**—4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Бедик»**—11.15, 9.15 шактарда; **«Боганч»**—1.15, 5.15, 7.15 шактарда; **«Бо чүс чыл-биле чажыт кижи»**—3.15 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Туттурбаанда—оор эвес»** — 3.15 шакта; **«Кочубей»**—5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНГА

деп кинону көрүңер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң орулакчызының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурнайының 23-35, көдөө ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт киллистериниң 25-38, партийжи-амыдырал болгаш культура - амыдырал киллистериниң 37-13, иштики информация киллизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00619. Чагыг № 107. Культура эргелелиниң типографиязы